

Arş. Gör. Dr. Uğur KAYNAKÇIOĞLU

Kocaeli Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

Kocaeli University, Faculty of Law

Kocaeli, TÜRKİYE

ugur.kaynakcioglu@kocaeli.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-6346-9816>

DOI: 10.70011/kahd.1493845

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ ÇERÇEVESİNDE TERCÜMAN YARDIMINDAN YARARLANMA HAKKI

*The Right to Benefit from the Assistance of an
Interpreter Within the Framework of the
European Convention on Human Rights*

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 31 Mayıs 2024 / 31 May 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 2 Ocak 2025 / 2 January 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 27 Ocak 2025 / 27 January 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak / January

Cilt/Volume: 3

Sayı/Issue: 1

Atıf | Citation

Kaynakçioğlu, Uğur, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde
Tercüman Yardımından Yararlanma Hakkı". *Karatekin Hukuk Dergisi* 3, sy.
1 (Ocak 2025): 20-47.

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

Double anonymized - Two External

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır.

İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by Turnitin.

No plagiarism detected.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu
ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

*It is declared that scientific and ethical principles have been followed
while carrying out and writing this study and that all the sources used
have been properly cited (Uğur KAYNAKÇIOĞLU).*

Telif Hakkı | Copyright

Telif hakkı yazara aittir. (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında
lisanslanmıştır.

*Copyright belongs to the author. Licensed under the (CC BY-NC 4.0)
International License.*

Etik Bildirim | Complaints

kahd@karatekin.edu.tr

Yayıncı | Published by

Çankırı Karatekin Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Çankırı Karatekin University Faculty of Law

Finansman | Grant Support

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

*The author(s) acknowledge that they received no external funding in
support of this research.*

Özet

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 6/3(e) maddesinde düzenlenen tercüman yardımından yararlanma hakkı, adil yargılanma hakkı çerçevesinde usule ilişkin genel gereklilikler kapsamında yürütülen işlemlerin (genel) adilliyini / hakkaniyetini sağlamasının yanı sıra çelişmeli yargılama ve silahların eşitliği ilkelerinin yerine gelmesini sağlayan bir haktır. Dolayısıyla tercüman hakkı yalnızca bir savunma hakkı değil, aynı zamanda adaletin düzgün işlemesi için de temel bir ön koşuldur. Hakkın yer aldığı madde metninin içeriğine göre kendisine bir suç isnat edilen ve mahkemede kullanılan dili anlamayan veya konuşamayan herkes bedelsiz olarak tercüman yardımından yararlanacaktır. Ancak hakkın kapsamını yalnızca AİHS'nin 6/3(e) maddesinde yer alan düzenleme içeriğiyle ilişkilendirmemek gerekir; çünkü hakkın kapsamı AİHS içeriğinden daha çok Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarıyla şekillendirilmiştir. Nitekim hakkın önemi, AİHS'deki diğer haklarla bağlantısı, hakkın kullanıldığı yargılama konuları ve evreleri, haktan yararlanmada karşılık, haktan yararlanan kişiler ve bu kişilerin dile hakimiyet seviyesi, hakkın kapsamındaki tercüman temin etme yükümlülüğü ve tercümanın niteliği, haktan feragat olarak konulara bölümlenerek incelenecek hususlar AİHM'nin kararlarına konu olmuştur. Tercüman yardımından yararlanma hakkının özünde birleşme olsa da hakkın bazı yönlerini değerlendirmek somut olay bazında devlet uygulamalarına bırakıldığı için haktan yararlanmadaki dil eşiği, tercümanın atanma halleri ile niteliği ve tercüme edilecek içerik açısından tam bir tutarlılık oluşmamaktadır. Bu çalışmada tercüman yardımından yararlanma hakkındaki uygulama ortaklıkları ve farklılıkları tespit edilerek AİHM'nin kararları doğrultusunda incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Adil Yargılanma Hakkı, Savunma, Tercüman, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi.

Abstract

The right to benefit from the assistance of an interpreter, regulated in Article 6/3(e) of the European Convention on Human Rights (ECHR), is a right that ensures the (overall) fairness of the proceedings carried out within the scope of the general procedural requirements within the framework of the right to a fair trial, as well as the fulfillment of the principles of adversarial trial and equality of arms. Therefore, the right to an interpreter is not only a right of defence, but also a fundamental prerequisite for the proper administration of justice. According to the content of the text of the article that contains the right, everyone who are charged with a criminal offence and cannot understand or speak the language used in court will benefit from the assistance of an interpreter free of charge. However, the scope of the right should not be associated only with the content of the regulation contained in Article 6/3(e) of the ECHR because the scope of the right has been shaped by the decisions of the European Court of Human Rights (ECtHR) rather than the content of the ECHR. As a matter of fact, the issues to be examined are divided into subjects such as the importance of the right, its connection with other rights in the ECHR, the judicial issues and stages in which the right is used, the provision for benefiting from the right, the persons benefiting from the right and the level of language proficiency of these persons, the obligation to provide an interpreter within the scope of the right and the quality of the interpreter, waiver of the right which have been the subjects of the decisions of ECtHR. Although there is unity in the essence of the right to benefit from the assistance of an interpreter, since evaluating some aspects of the right is left to state practices on a case-by-case basis, there is no full consistency in terms of the language threshold in benefiting from the right, the appointment and nature of the interpreter and the content to be translated. In this study, commonalities and differences in practice regarding the use of interpreter assistance will be identified and examined in line with the decisions of the ECtHR.

Keywords: Right to Fair Trial, Defense, Interpreter, European Convention on Human Rights, European Court of Human Rights.

GİRİŞ

Aleyhine kamu davası açılmış kişiler her zaman o kamu davasının yürütüldüğü dili anlamıyor ya da konuşamıyor olabilirler. Bu nedenle bu kişiler, ilgili kamu davasında savunmalarını yapabilmek ve davalarını takip edebilmek için, kullanılan dili anlayan ve isteklerini bu dilde etkili bir biçimde ifade edebilen yardımcılarına ihtiyaç duyarlar. Bu çalışmada bu konumdaki kişilerin ihtiyaç duydukları yardımcılarından yararlanmasına ilişkin bir hak olan tercüman yardımından yararlanma hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları çerçevesinde incelenecektir.

Tercüman yardımından yararlanma hakkı, AİHS 6. maddesi çerçevesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının bir parçasıdır. AİHS'nin 6. maddesinde yer alan adil yargılanma hakkına ilişkin maddenin ilk paragrafında adil yargılanma hakkının temel ilkeleri belirlenmektedir. Bu temel ilkelerin varlığı, hem medeni hak ve yükümlülüklerin belirlenmesine yönelik olan hem de suç isnat edilen kişiyi ilgilendiren yargılama süreçlerinde aranmaktadır. Ancak maddenin ikinci ve üçüncü paragrafındaki haklar özellikle suç isnat edilen [accusée d'une infraction -accusé a droit (fr.) / charged with a criminal offence (ing.)] kişiye yönelik yargılamalar için düzenlenmiştir. Tercüman yardımından yararlanma hakkı da suç isnat edilen kişiye yönelik yargılamalar kapsamındaki asgari hakları içeren üçüncü paragrafta bulunan düzenlemelerden biridir. AİHS'nin 6/3(e) maddesinde düzenlenen tercüman yardımından yararlanma hakkına ilişkin metnin içeriği şu şekildedir:

“Her sanık ezcümle: ...

...Duruşmada kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından meccanen faydalanmak, haklarına sahiptir².”

¹ AİHS'nin 6. maddesinde yer alan adil yargılanma hakkının Türkçe çevirisi için bkz. Resmî Gazete, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve buna Ek Protokolün tasdiki hakkında Kanun (10.3.1954 kabul tarihli ve 6366 sayılı), Tarih: 19.3.1954, Sayı: 8662.

İlgili maddenin Türkçe çevirisinin içeriği şu şekildedir:

“1. Her şahıs gerek medeni hak ve vecibeleriyle ilgili nizalar gerek cezai sahada kendisine karşı serdedilen bir isnadın esası hakkında karar verecek olan, kanuni, müstakil ve tarafsız bir mahkeme tarafından dâvasının mâkul bir süre içinde hakkaniyete uygun ve aleni surette dinlenmesini istemek hakkını haizdir.

Hüküm aleni olarak verilir, şu kadar ki demokratik bir toplulukta âmme intizamının veya milli güvenliğin veya ahlâkın yaratına veya küçüğün menfaati veya dâvaya taraf olanların korunması veya adaletin selâmetine zarar verebileceği bazı hususi hallerde, mahkemece zaruri görülecek ölçüde, aleniyet dâvanın devamınca tamamen veya kısmen Basın mensupları ve halk hakkında tahdid edilebilir.

2. Bir suç ile itham edilen her şahıs suçluluğu kanunen sabit oluncaya kadar masum sayılır.

3. Her sanık ezcümle:

a) Şahsına tevcih edilen isnadın mahiyet ve sebebinden en kısa bir zamanda, anladığı bir dille ve etraflı surette haberdar edilmek,

b) Müdafasını hazırlamak için gerekli zamana ve kolaylıklara malik olmak,

c) Kendi kendini müdafaa etmek veya kendi seçeceği bir müdafii veya eğer bir müdafii tayin için malî imkânlardan mahrum bulunuyor ve adaletin selâmeti gerektiriyorsa, mahkeme tarafından tayin edilecek bir avukatın meccani yardımından istifade etmek,

d) İddia şahitlerini sorguya çekmek, veya çektirmek, müdafaa şahitlerinin de iddia şahitleriyle aynı şartlar altında davet edilmesini ve dinlenmesinin sağlanmasını istemek,

e) Duruşmada kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından meccanen faydalanmak, haklarına sahiptir.”

² Resmî Gazete, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve buna Ek Protokolün tasdiki hakkında Kanun (10.3.1954 kabul tarihli ve 6366 sayılı), Tarih: 19.3.1954, Sayı: 8662.

2010 yılında yalnızca bilgilendirme amacıyla Türkçeye çevirisi yapılan AİHS'nin ilgili metninde 6/3(e) maddesinde tercüman yardımından yararlanma hakkı “Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara

Her ne kadar bir cümlede özetlenmiş bir hak gibi görünse de ilgili cümle üzerinden yapılan çıkarımlara rağmen uygulamada karşılaşılan sorunlar nedeniyle tercüman yardımından yararlanma hakkının yargılamayı etkileyen daha geniş kapsamlı boyutlarının olduğu söylenebilir. Hakkın AİHS’de bir cümlede özetlenerek asgari olarak belirlenmesi nedeniyle hakka ilişkin diğer hususlar ve detaylar AİHM kararları ile şekillendirilmiştir. Bu nedenle AİHS’nin ilgili hükmünü değerlendirirken maddenin düzenlenme amacı ile AİHM’nin bu konuya ilişkin verdiği kararları göz ardı etmemek gerekmektedir. AİHM’nin maddenin amacına yönelik yaptığı yorumlar ile bu konudaki içtihadı, hakkın uygulama kapsamını genişleticidir. Kaldı ki AİHS’de asgari düzeyde düzenlenen bu hak kimi ülkeler tarafından iç hukuk düzenlerinde daha ileri uygulamalara da konu olmuştur³. AİHS ile belirlenen adil yargılanma hakkının asgari standartlarının metninin yorumundan daha geniş bir etkiye sahip olduğu Avrupa Birliği (AB) tarafından değerlendirilmiş; bireylerin haklarının bu bağlamda korunabilmesi için, AB üyesi devletlerin her biri AİHS’ye taraf olmasına rağmen, ceza yargılamalarında ve sınır ötesi adli teslim usulünü içeren Avrupa Tutuklama Emirlerine yönelik icrai işlemler kapsamında tercüman yardımından yararlanma hakkının geliştirilmesine yönelik 2010/64 sayılı Direktif⁴ kabul edilmiştir. Bu direktif ile AB, ceza yargılamalarındaki ve Avrupa Tutuklama Emirleri kapsamındaki işlemlerde tercüman yardımından yararlanma hakkına yönelik asgari kuralları belirlemiş; AB’ye üye devletlerin tercüman yardımından yararlanma hakkı bağlamında adli yardımlaşmalarını karşılıklı olarak tanıdıkları bir ceza usulü çerçevesinde yürütmesine katkı sağlanmıştır. AB’nin konuyu ele alışı AİHM’nin tercüman yardımından yararlanma hakkını yorumlamasını etkilemiştir⁵. Yine Türkiye’deki mevzuatta AİHS kapsamındaki asgari beklentinin üzerindeki veya altındaki uygulamalara kapı aralayacak hükümler bulunmaktadır.

Çalışma içerisinde AİHS ve AİHM içtihadı kapsamı dahilinde öncelikle tercüman yardımından yararlanma hakkının önemi, kapsamı ve AİHS’deki diğer haklarla bağlantısı ile tercümanla yapılan yardımın karşılığının olup olmadığı hakkında tespitler yapılacaktır. Böylece hakkın neden var olduğunun yanı sıra ne zaman ve hangi konularda haktan yararlanılabileceği belirlenmiş olacaktır. Çalışmanın devamında bu haktan yararlanabilecek kişilerin dile hakimiyet seviyesi, tercüman temin etme yükümlülüğü, tercümanın kapsamı ve niteliği üzerine uygulama ortaklıkları ve farklılıkları üzerine çeşitli tartışmalara ve tespitlere yer verilecektir. En son olarak ise tercüman yardımından yararlanma ve haktan feragat edilmesi konuları ele alınacak; sonuç bölümüyle çalışmada ele alınan tüm bu incelemelerden çıkan sonuç irdelenecektir.

sahiptir: ...Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak.” olarak yer bulmuştur. İlgili metin için bkz. Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: 11. ve 14. Protokoller ile değiştirilen metin, <https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf> (Erişim Tarihi: 15.5.2024)

Ancak bilgilendirme amacıyla yapılan çeviri açısından bir yorum yapılacak olursa Türk Dil Kurumu’nun Güncel Türkçe Sözlüğünde itham kelimesinin anlamı suçlama olarak verilmiştir [Bkz. Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, “itham”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 16.11.2024)]. Böylece itham sözcüğünün kullanıldığı çeviri ile Türkçe açısından suç ile suçlanmak şeklinde yanlış bir kullanım oluşmaktadır. Bu nedenle "Bir suç ile itham edilen" kalıbı yerine, "İtham edilen" ya da "Kendisine suç isnat edilen" sözcük grubunun kullanılması yerinde olacaktır. Mevcut konuyu inceleme yöntemi ve ceza hukuku terimleri açısından son sözcük grubunun kullanılması tercih edilmiştir.

³ Tezcan, Durmuş, “Tercümandan Yararlanma Hakkı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 52, Sayı 1, 1997, s. 693-700.

⁴ İlgili direktif için bkz. Official Journal of European Union, Directive 2010/64/EU of the European Parliament and of the Council of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings, 26.10.2010.

⁵ Vogiatzis, Nikos, “Interpreting the Right to Interpretation under Article 6(3)(e) ECHR: A Cautious Evolution in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights?”, *Human Rights Law Review*, Volume 22, Issue 1, March 2022, s. 2.

I. HAKKIN ÖNEMİ VE AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNDEKİ DİĞER SAVUNMA HAKLARIYLA BAĞLANTILARI

Ceza muhakemesinin temel amacı olan maddi gerçekliğe ulaşmak için yargılamaya konu olan kişilerce maddi gerçekliğin tasvir edilmesinde kullanılan dil önemlidir. Bu nedenle kişilerin yargılama merciinin diline hakim olmadığı durumlarda yargılamada dilsel bütünlüğün sağlanması ve maddi gerçekliğe ulaşılması tercüme faaliyetinin varlığına bağlı kalmaktadır. Nitekim kavrama, çevirme ve iletmeden oluşan tercüme faaliyeti, tercüme edeceği kişinin anlatmak istediğini anlayıp dilini değiştirdiği içeriği tercümenin muhatabına iletme yoluyla gerçekleşmektedir⁶. Böylece maddi gerçeklik daha açık ve berrak bir şekilde tasvir edilebilecek; hâkimin bu yöndeki algısı vicdani kanaatini daha isabetle yönlendirebilecektir. Bu nedenle tercüman yardımından yararlanma hakkı yalnızca bir savunma hakkı değildir; aynı zamanda, adaletin tecelli etmesi için önemli bir ön koşuldur⁷.

Ceza yargılamalarında adaletin tecelli etmesi için bazı temel ilkelerin belirlendiği görülmektedir. Tercüman yardımından yararlanma hakkının bu ilkelerin bazılarıyla doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. Bu ilkelerden biri olan ve yargılamanın taraflarının birbirinin işlemlerinden haberdar olmaları ile bu işlemler hakkında yorum yapma imkanına sahip olmalarını ifade eden çelişmeli yargılama ilkesinin⁸ yerine getirilmesi ancak aradaki dil engelinin kaldırılması yoluyla mümkün olabilecektir. Aksi takdirde muhakeme özneleri arasındaki iletişim ve etkileşim sağlıklı bir şekilde gerçekleşemez. İlkelerden bir diğeri olan silahların eşitliği ilkesi ise yargılamada taraflardan birinin diğerine karşı gözle görülür şekilde dezavantajlı duruma sokulmadan hak iddiasını ortaya koymak için makul bir olanağa sahip olması anlamına gelmektedir⁹. Yargılamada iddia ile savunma arasında özellikle bu yöndeki dengenin sağlanması adil bir yargılanmanın gerçekleştirildiğine ilişkin delillerdendir. Bu noktada iddia ile savunma arasındaki silah eşitliğinin sağlanmasında dil faktörü önemlidir. Tercüman yardımından yararlanma hakkının amacı da yargılama sürecindeki dil sorunu nedeniyle oluşabilecek eşitsizliği ortadan kaldırmaktır.

Çelişmeli yargılama ve silahların eşitliği ilkeleri adil yargılanma hakkı çerçevesinde usule ilişkin genel gereklilikler kapsamında yürütülen işlemlerin (genel) adilliyetini / hakkaniyetini [*équité globale (fr.) / overall fairness (ing.)*] sağlayacak kurucu unsurlardandır. Yargılamada genel adilliyetin sağlanması her somut olayın koşullarına göre ve yargılamanın bir bütün olarak gelişimi dikkate alınarak adaleti ve tarafsızlığı sağlamakla gerçekleşecektir ki bu da öncelikle yargılama usulüne ilişkin sonuca etki eden hataların giderilmesini gerektirmektedir¹⁰. Çelişmeli yargılama ve silahların eşitliği ilkeleri somut olaylarda AİHS'nin 6/3 maddesinde sayılan asgari savunma haklarıyla sıklıkla örtüşmektedir¹¹. Nitekim AİHS 6/3 maddesindeki haklar AİHS 6/1 maddesinde yer alan genel adilliyete uygun yargılamanın somut görünümüleri olarak da nitelendirilmektedir¹². AİHM önüne gelen somut olaya göre AİHS 6/3(e) maddesindeki tercüman yardımından yararlanma hakkı usule ilişkin bir gereklilik olarak belirlendiğinde, bu hak zaten AİHS 6/1

⁶ Kılıç, Ali Şahin, "Tercümandan Faydalanma Hakkı Çerçevesinde Sanığın Seçtiği Dilde Savunma Yapması Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 65, Sayı 4, 2016, s. 2103.

⁷ Trechsel, Stefan, *Human Rights in Criminal Proceedings*, New York: Oxford University Press, 2005, s. 328.

⁸ Çelişmeli yargılama ilkesi hakkında bkz. İnceoğlu, Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı: Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler*, 4. Bası, İstanbul: Beta Basım, 2013, s. 249-257.

⁹ Silahların eşitliği ilkesi hakkında bkz. İnceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi..., s. 220-249.

¹⁰ European Court of Human Rights Registry, Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights- Right to a fair trial (criminal limb), Council of Europe, 2024, s. 7, p. 1 ve 2.

¹¹ European Court of Human Rights Registry, s. 36, p. 174.

¹² İnceoğlu, Sibel, *Adil Yargılanma Hakkı: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, Avrupa Konseyi, 2018, s. 111-112.

maddesinde yer alan genel adillığe uygun yargılamanın güvence altına alınmasını sağlayacak asgari savunma haklarından biri olarak işlev görecektir. Bu işlev aynı zamanda AİHS hükümleri arasındaki sözleşme içi tutarlılığı sağlamaktadır. AİHM'nin kararlarında genellikle AİHS 6/3(e) maddesindeki tercüman yardımından yararlanma hakkı ile yargılamanın adillığı arasındaki bağlantı daha genel anlamda kabul edilmekle kalmayıp, tercüman yardımından yararlanma hakkı ihlallerinin aynı zamanda adaleti zayıflattığı da tespit edildiği için bu durumun adil yargılanma hakkının ihlali anlamına geldiğini belirlediği görülmektedir¹³.

Tercüman yardımından yararlanma hakkı AİHS 6/3 maddesindeki diğer haklarla da bağlantılıdır. Nitekim AİHS hükümleri arasında sözleşme içi tutarlılık bulunması gerekliliği, AİHS 6/3 maddesi kapsamındaki çeşitli güvenceler arasındaki etkileşimle ilgili olarak da ortaya koyulabilir¹⁴. Yargı merciinin resmi dilini anlamayan ya da konuşamayan kişinin, tercüman yardımı almadan, kendisine yöneltilen suçlamaların içeriği ve gerekçeleri hakkında bilgi sahibi olma [AİHS m. 6/3(a)], savunmasını hazırlama ve sunma [AİHS m. 6/3(b)], kendisini doğrudan savunma ya da avukat aracılığıyla hukuki yardım alarak savunma yapma [AİHS m. 6/3(c)] ve suçlamaya ilişkin tanıkları sorgulama ya da sorgulatma [AİHS m. 6/3(d)] haklarını da etkili bir biçimde kullanması beklenemez¹⁵.

Örneğin, Almanya'da yaşayan Çek bir başvuruçunun İtalya'da hakkındaki bir yargılamaya ilgili bildirimleri -çeviri talebine rağmen bu talebi reddedilerek- yalnızca İtalyanca aldığı bir olayda suç isnadında bulunan kişinin mahkemenin dilini yeterince anladığına ilişkin ispat yükünün mahkemede olduğundan hareketle AİHS 6/3(a) maddesinin ihlaline karar verilmiştir¹⁶. AİHS 6/3(a) maddesinde yer alan bilgilendirme yükümlülüğü yalnızca suç isnadını ve bu isnadın nedenlerini kapsamaktayken AİHS 6/3(e) maddesi tüm yargılama safhalarındaki bilgilendirmeyi kapsamaktadır¹⁷. AİHS 6/3(a) maddesi suç isnadından ve bu isnadın nedenlerinden kişinin konuştuğu veya anladığı dilde bilgilendirmeyi öngörmekte; bu bilgilendirme yapıldığı durumda tercüman gerekliliğine yer vermemektedir¹⁸. Buna ek olarak AİHS 6/3(a) maddesi kişinin en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak suç isnadının niteliği ve içeriği ile ilgili bilgilendirilme hakkını güvence altına almaktayken özgürlük ve güvenlik hakkı kapsamında düzenlenen AİHS 5/2 maddesi ile suç isnadından doğan her türlü yakalama ve tutuklama nedeninin kişinin anladığı bir dilde bildirilmesi gereği de güvence altına alınmaktadır:

“Tevkif olunan her ferde, tevkifini icabettiren sebepler ve kendisine karşı vâki bütün isnatlar en kısa bir zamanda ve anladığı bir dille bildirilir.”¹⁹”

¹³ Vogiatzis, s. 14-16. Bununla birlikte, AİHM'nin “genel adillik” testini tercüman yardımından yararlanma hakkındaki eksikliğe rağmen yargılamanın genel adillığinin bozulmadığı ve bu nedenle hak ihlali bulunmadığı şeklindeki sorunlu görüşle kullanmaya karar verdiği birkaç durum olduğu da belirtilmektedir.

¹⁴ Vogiatzis, s. 18.

¹⁵ Öncü, Mehmet, “AİHS'nin 6 § 3 e) Hükmü Anlamında Tercüman Yardımından Yararlanma Hakkı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Özel Sayı 2014 (Basım Yılı: 2015), Prof. Dr. Hakan Pekcantez'e Armağan, s. 4460.

¹⁶ Brozicek v. Italy, Application No: 10964/84, 19.12.1989, p. 41.

¹⁷ Beyoğlu, Cem Ümit, “AİHM İçtihatları Işığında Tercümandan Yararlanma Hakkı”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 34, Nisan 2018, s. 286.

¹⁸ Beyoğlu, s. 287.

¹⁹ 2010 yılında yalnızca bilgilendirme amacıyla Türkçeye çevirisi yapılan AİHS'nin ilgili metninde 5/2 maddesinde tercüman yardımından yararlanma hakkı “Yakalanan her kişiye, yakalanma nedenlerinin ve kendisine yöneltilen her türlü suçlamanın en kısa sürede ve anladığı bir dilde bildirilmesi zorunludur.” olarak yer bulmuştur. İlgili metin için bkz. Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: 11. ve 14. Protokoller ile değiştirilen metin, <https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf> (Erişim Tarihi: 15.11.2024)

Ancak belirtmek gerekir ki hakkındaki suçlamadan beraat eden başvuruçunun yakalanmasını²⁰ ve başvuruçunun sınır dışı edilme amaçlı yakalanmasını²¹ içeren iki örnek olayda AİHS 5/2 maddesi kapsamında farklı kararlar verilse de haklarında devam eden ceza yargılamaları bulunmadığı için başvuruçuların AİHS 6. maddesindeki adil yargılanma hakkı korumasından yararlanamadıkları görülmektedir. Üstelik AİHS 5/2 maddesi açısından ayrıntılı olmayan yeterli bir bilgi miktarı kabul görebilirken AİHS 6/3(a) maddesi açısından ayrıntılı bir bilgi sunulması beklenmektedir²². AİHS 5/2 maddesindeki bilgilendirme AİHS 5/3 ve 5/4 maddeleriyle de ilgilidir. Yakalanan veya tutuklanan kişinin hem ilgili işlemin hukukiliğini denetleme yetkisini kullanabilmesi için hem de makul sürede huzuruna çıkarıldığı hâkim önündeki veya mahkemedeki durumu açısından işlemlerin dilini anlamıyor ya da konuşmıyor olması tercüman yardımından yararlanması gereğine işaret eder²³.

AİHS 6/3(b) maddesine göre kişinin savunmasını hazırlama ve sunma konusunda gerekli zamana ve kolaylığa sahip olmasını içeren korumanın da dili anlayabilme ve anlatabilmeyle bağlantılı olduğu söylenebilir. Savunmanın etkili bir şekilde hazırlanıp sunulabilmesinde dile hakimiyet fark yaratacak bir etkidir.

AİHS 6/3(c) maddesindeki kişinin kendisini doğrudan savunma hakkını ise kişinin yargılamanın yapıldığı dili tam olarak anlayamadığı ve tercüman yardımından yararlanmadığı takdirde duruşmada hazır bulunma hakkını kullanmış sayılamayacağı ile ilişkilendirmek mümkündür. AİHS 6/3(c) maddesi düzenlemesinin devamında bulunan kişinin avukat aracılığıyla hukuki yardım olarak savunma yapma düzenlemesi göz önüne alındığında ise şüpheli veya sanık ile müdafî arasındaki iletişim için de tercümenin mevcut olması gerekli midir sorusu ortaya çıkmıştır. AİHM bu soruya cevaben, AİHS 6/3(e) maddesiyle düzenlenen hakkın yalnızca şüpheli veya sanık ile hâkim arasındaki iletişimi kapsadığını belirtmiş; şüpheli veya sanık ile müdafî arasındaki iletişimi kapsamadığına karar vermiştir²⁴. Ancak kişinin dile hakim olmadığı somut bir olayda tercüman yardımından yararlanma hakkı sayesinde avukat yardımına erişebileceği ve bu nedenle daha sonra tamamen avukat yardımından yararlanılsa dahi ilk baştaki avukat yardımı eksikliğinin savunmaya geri dönüşü olmayan zararlar vermesinin hak ihlaline neden olabileceği görülmektedir²⁵. Nitekim 2010/64 sayılı Direktif de AB üyesi devletler için gerekli olduğu durumlarda, yargılamanın adilliğini korumak amacıyla, şüpheli veya sanık ile bunların avukatları arasındaki yargılama, kanun yolları veya diğer usul başvuruları sırasında herhangi bir sorgulama veya duruşmayla doğrudan bağlantılı iletişim için tercümenin mevcut olmasını sağlama yükümü getirmiştir²⁶. Olağan bir durumda tercümanın yardımından yararlanma hakkı, avukat tarafından verilen hukuki danışmanlığı tamamlamaktadır. Şüpheli veya sanıkla yetkili merciler arasındaki dilsel iletişimde tercümanın rolü daha sınırlı ve teknik olmakta; hukukun başlı başına ayrı bir dil olduğu düşünülünce, avukatın hukuk bilgisiyle kurduğu iletişim tercüman tarafından kurulan iletişimin ötesine geçmektedir²⁷. Böylece bir avukatın bulunduğu ve avukatın durumu

²⁰ Başvuruçunun yakalanma nedenleri ve tahliyesine kadar kendisine yöneltilen suçlamalar hakkında derhal ve anladığı dilde bilgilendirilmediği için AİHS 5/2 maddesinin ihlaline karar verilen ilgili başvuru için bkz. *Ladent v. Poland*, Application No: 11036/03, 18.6.2008, p. 63-66, 86.

²¹ Başvuruçunun sınır dışı edilmek amacıyla yakalandığı ve yakalama gerekçelerini açıklayacak bir tercümanı bulunmadığı olayda başvuruçunun tercümanla iletişim kurmasa da polis memurlarıyla diyalog kurabilmesi ve kendisine söylenenleri ve kendisinden beklenenleri anlamakta zorluk yaşamaması nedeniyle AİHS 5/2 maddesinin ihlal edilmediğine karar verilen ilgili başvuru için bkz. *Galliani v. Romania*, Application No: 69273/01, 10.9.2008, p. 52-55.

²² Öncü, s. 4466.

²³ Öncü, s. 4465-4469.

²⁴ *X v. Austria*, Application No: 6185/73, 29.5.1975. Ayrıca bkz. Öncü, s. 4474.

²⁵ *Elawa v. Turkey*, Application No: 36772/02, 20.6.2011, p. 43

²⁶ 2010/64 sayılı Direktif, m. 2/2.

²⁷ Trechsel, s. 332.

müvekkiline aktarabildiği yani tercüme edebildiği hallerde tercüman yardımına gerek kalmayabilir. Bu noktada AİHS 6/3(e) ile AİHS 6/3(c) maddeleri düzenlemelerindeki haklar arasında bazı temel farklılıklar bulunmaktadır. Avukat, savunma adına tek taraflı hareket eden bir yardımcıdır ve bu nedenle sanık lehine taraflı davranabilir veya davranması gerekir ki, bu durumda avukatı serbestçe seçme hakkı bulunduğu söylenebilecekken yalnızca tarafsız bir aracılık görevi olan tercümanı serbestçe seçme hakkından söz edilemeyecektir²⁸. Kaldı ki, yargılamada avukat, müvekkil tarafından vekil olarak ücretle tutulabileceği gibi, adli yardım ataması kapsamında ücretsiz ve ücreti kamu tarafından ödenecek şekilde de bulunabilmektedir. Müvekkilin savunmasının yürütülmesi avukatın adli yardım kapsamında atanıp atanmadığı veya müvekkili tarafından vekil olarak seçilip seçilmediğine bakılmaksızın avukat ile müvekkil arasındaki ilişkiye bağlıdır. AİHM de adli yardım avukatının etkili temsil sağlama konusundaki başarısızlığının açıkça ortaya çıkması veya bu konudaki başarısızlığın yetkili makamların dikkatine sunularak bu kapsamda talepte bulunulması halleri dışında adli yardım amacıyla atanan veya şüpheli ya da sanık tarafından atanan avukatın eksikliğinden devletin sorumlu tutulamayacağını belirtmektedir²⁹. Ancak yargılamanın adilliyetinin nihai koruyucusu olan yerel mahkemelerin sanığın menfaatlerini “titiz bir dikkatle” ele alması gerekmektedir³⁰. Yerel mahkemelerde hâkimin görevi kişinin tercüman yardımından yararlanma gereği olup olmadığını deneme üzerinden belirleyerek tercüman bulunmaması halinde sanığın zarar görmeyeceğinden emin olmaktır³¹. Ayrıca dil hakimiyeti yeterli olmayan ve hatta okuma yazma bilmeyen kişinin avukat yardımından feragat ettiği hallerde, bu feragatin getireceği sonuçların farkında olmasının düşük bir ihtimal olduğundan yola çıkılarak, yalnızca müdafinin hazır bulunması yeterli görülmemeli ek koruma olarak tercüman yardımından yararlanılması da gereklidir³². Tüm bu bağlamda düşünüldüğünde ceza yargılamalarındaki hukuki yardım ile dilsel yardım birbiriyle ilişkili olduğu ancak birbirinden farklı haklara işaret ettiği söylenebilmektedir.

AİHS 6/3(e) maddesinin kapsamı yalnızca kendisi hakkında suç isnadında bulunulan kişiler için geçerli bir hak olmakla birlikte AİHS 6/3(d) maddesi ile birlikte düşünüldüğünde dahi tüm tanıkların mahkemede kullanılan resmî dilden farklı bir dile hakim olduğu durumlardaki tercüman yardımını kapsamamaktadır³³. Ancak sanığın, aleyhine ifade veren iddia tanıklarının ifadelerini tartışabilmek adına soru sorma hakkına sahip olmadığı ve tanık beyanlarının mahkûmiyet açısından temel belirleyici delil olduğu durumlarda AİHS 6. maddesinin ihlal edildiği tespit edilmiştir³⁴.

Tercüman yardımından yararlanma hakkı adil bir yargılanma gerçekleştirilmesine hizmet etmesinin yanı sıra AİHS'nin 14. maddesinde belirlenmiş olan ayrımcılık yasağının dil ile ilgili kısmının içerik bakımından kuvvetlenmesini de sağlamıştır³⁵. Üstelik bu hak daha genel bir insan hakları korumasının özel bir biçimi olarak bir kişinin bir azınlık grubuna üyeliği ile ilgili

²⁸ Tercüman, hiçbir şekilde kendi düşüncelerine sahip bir kişi gibi görünmeyen tarafsız bir aracı olarak hareket ederken avukat ile müvekkili arasında özel bir güven ilişkisi bulunmaktadır. Ayrıca bkz. Trechsel, s. 333. Tercümanın tarafsızlığı konusunda ayrıca bkz. “VII. HAKKIN UYGULANMASINDA TERCÜMENİN KAPSAMI VE TERCÜMANIN NİTELİĞİ” başlığı.

²⁹ Kamasinski v. Austria, Application No: 9783/82, 19.12.1989, p. 65; Lagerblom v. Sweden, Application No: 26891/95, 14.1.2003, p. 56; Hermi v. Italy, Application No: 18114/02, 18.10.2006, p. 96.

³⁰ Cuscani v. the United Kingdom, Application No: 32771/96, 24.9.2002, p. 39.

³¹ Cuscani v. the United Kingdom, p. 38.

³² Şaman v. Turkey, Application No: 35292/05, 5.4.2011, p. 35.

³³ Hatta Trechsel'e göre tüm katılımcılar açıkça tanıkların beyanlarının tercümesini talep etmedikçe tanıkların tercüme edilmesi gerektiğini söylemek için ayrıntılı bir argümana gerek yoktur. (Trechsel, s. 333-334.)

³⁴ Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom, Application No: 26766/05; 22228/06, 15.12.2011, p. 126-128.

³⁵ Tezcan, Durmuş / Erdem, Mustafa Ruhan / Sancakdar, Oğuz, *Avrupa İnsan Hakları Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004, s. 369.

olabilir³⁶. Ancak AİHM'ye göre tercüman yardımından yararlanma hakkının güvence altına alındığı AİHS 6/3(e) maddesi AİHS 6/1 ve 14. maddelerinin birlikte uygulanmasına yol açacak “genel ayrımcılık yasağına” göre özel nitelikli bir kural (*lex specialis*) öngördüğü için, tercüman yardımından yararlanma hakkının ihlal edildiği bir ceza yargılamasında, başvurucunun şikâyeti yalnızca sadece AİHS 6/3(e) maddesi altında incelenir; AİHS 6/1 ve 14. maddelerinin birlikte uygulanması altında incelenmez³⁷.

Aslında tercümenin muhakemeye zaman kaybı, tercümanın kişilik ve ses tonu farklılığı, tercüme hatası ihtimali ve yargılamanın yapıldığı dili bilen kişinin haksız avantaj sağlaması konularında çeşitli olumsuz etkileri olsa da³⁸ somut olayın gerektirdiği hallerde kişinin dili anlamaması veya konuşmaması nedenlerine dayanarak tercüman kullanmasının savunmaya katkısının tüm bu olumsuzlukları ortadan kaldıracak düzeyde olumlu olması beklenmektedir. Dolayısıyla tercüman yardımından yararlanma hakkının kullanılmasıyla hem karşı tarafla hem de hâkimle savunma arasındaki iletişim kanallarına giden kapıların açıldığı söylenebilir³⁹.

II. HAKKIN KULLANILDIĞI YARGILAMA KONULARI

Fransızca ve İngilizce AİHS metinlerine göre tercüman yardımından yararlanabilecek kişiler kendisine “bir suç isnat edilen [*accusé a droit (fr.) / charged with a criminal offence (ing.)*”⁴⁰ ve “duruşmada / mahkemede kullanılan dili anlamayan veya konuşamayan [*ne comprend pas ou ne parle pas la langue employée à l’audience (fr.) / cannot understand or speak the language used in court (ing.)*” kişilerdir. Bu durumda birinci olarak AİHS'ye göre tercüman yardımından yararlanabilecek kişiler kendisine bir suç isnat edilen kişilerdir. Suç kavramı konu olarak iç hukuk sistemlerinde ceza hukuku alanını ilgilendirmektedir. Aslında bu yönden düşünüldüğünde, AİHS, ceza yargılamalarına atıfta bulunuyor gibi görünse de tercüman yardımından yararlanma hakkının kullanımı yalnızca ceza yargılamalarında uygulanacak şekilde sınırlandırılmamaktadır⁴¹. AİHS'nin suç isnadı kavramıyla neyi ifade ettiği hakkında çıkarımlar yaparken, iç hukuk sistemlerindeki tanımlardan önce, AİHM'nin 6. maddedeki adil yargılanma hakkından yararlanabilmenin sınırını nasıl belirlediği konusunda suç ve isnat kavramlarının içeriklerine yüklenen anlamın değerlendirilmesi gereklidir⁴².

Kriminoloji bağlamında geniş anlamda suç, kanunlarda açıkça yasaklanan ve karşılığında bir ceza öngörülen her türlü eylemdir⁴³. Ancak hangi eylemin suç teşkil ettiği devletlerin kendi iç hukuklarında belirleyerek karar vereceği bir husustur. Devletler bu belirlemeyi yaparken, kendi kamu yararlarını koruyabilme adına, suç teşkil edebilecek eylemleri ceza hukukunun yanı sıra

³⁶ Schabas, William A., *The European Convention on Human Rights: A Commentary*, New York: Oxford University Press, 2015, s. 316.

³⁷ Luedicke, Belkacem and Koç v. Germany, Application No: 6210/73; 6877/75; 7132/75, 28.11.1978, p. 53; Kamasinski v. Austria, p. 75. Ayrıca bkz. Öncü, s. 4464.

³⁸ Kılıç, s. 2104-2108.

³⁹ Trechsel, s. 329.

⁴⁰ Suç isnadı konusunda bilgi için ayrıca bkz. İnceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi..., s. 83-103.

⁴¹ Hakkın gerektiğinde medeni haklara ve yükümlülüklerle ilişkin yargılamalarda kullanılmasının önüne geçilmemektedir (Albert and Compte v. Belgium, Application No: 7299/75, 7496/76, 10.2.1983, p. 30). Ancak, medeni haklara ve yükümlülüklerle ilişkin davalara yönelik özel olarak belirlenmiş bir asgari haklar listesi öngörülmediği için ulusal yargı makamlarının AİHS 6/3 maddesinde listelenen haklar açısından ceza yargılamalarına göre “daha geniş takdir serbestliğine” sahip olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bkz. Dombo Beheer B.V. v. Netherlands, Application No: 14448/88, 27.10.1993, p. 32.

⁴² Mole, Nuala / Harby, Catharina, *The Right to a Fair Trial: A Guide to the Implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights*, 2. Baskı, Belçika: Avrupa Konseyi, 2006, s. 16.

⁴³ Dolu, Osman, *Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, 4. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012, s. 34.

idare⁴⁴, vergi⁴⁵, gümrük⁴⁶, rekabet⁴⁷, disiplin⁴⁸ vb. kurallara göre istediği şekilde sınıflandırabilir⁴⁹. Yani suçların sınıflandırılmasında devletlere tanınmış bir takdir payı bulunmaktadır. Devletlere tanınan bu takdir payının hukuki sınırı ise AİHS ile belirlenmiş haklara aykırı düşmemek olmalıdır. Örneğin, AİHS’de belirlenmiş bir hak, suç olarak düzenlenemez⁵⁰.

Suç isnadının tanımı yapılırken iç hukuktan bağımsız olarak AİHS’nin belirlediği ölçütler dikkate alınmalıdır⁵¹. AİHM, suç isnadını bir bireye suç işlediğine dair iddianın yetkili makamca bildirilmesi veya şüphelinin büyük ölçüde etkilendiği bir durum olarak tanımlamaktadır⁵². Kişinin şüphe üzerine yakalanması, tutuklanması, kişi hakkında polis araştırması ve hazırlık soruşturması açılması gibi durumlar, şüphelinin büyük ölçüde etkilendiği durumlardır⁵³. İddianın yetkili makamca bildirilmesi konusunda ise AİHS, hangi bilgilerin yazılı olarak verilmesi veya yazılı olarak tercüme edilmesi gerektiğini belirtmemekle birlikte, “suç isnadının” ve iddianamenin kişiye bildirilmesine özel dikkat gösterilmesi gerektiğine işaret etmektedir⁵⁴. Nitekim AİHS’nin 6/3(a) maddesine göre kişiye en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak isnadının niteliği ve içeriği ile ilgili bilgi verilmelidir:

“Her sanık ezcümle: ...

Şahsına tevcih edilen isnadın mahiyet ve sebebinden en kısa bir zamanda, anladığı bir dille ve etraflı surette haberdar edilmek, ... haklarına sahiptir⁵⁵.”

İsnadın suça ilişkin olması hususunda AİHM’nin benimsediği temel ölçütler; iç hukukun sınıflandırması, eylemin niteliği, cezanın amacı ve cezanın niteliği ve ağırlığıdır⁵⁶. Bu ölçütler ayrı ayrı ve bazen birkaçı birlikte dikkate alınarak uygulanabilmektedir⁵⁷. Ayrıca bu ölçütler yalnızca tercüman yardımıyla yararlanma hakkı ile ilgili olmayıp, adil yargılanma hakkının ceza

⁴⁴ Öztürk v. Germany, Application No: 8544/79, 21.2.1984, p. 50-56.

⁴⁵ Bendenoun v. France, Application No: 12547/86, 24.2.1994, p. 46-47; Jussila v. Finland, Application No: 73053/01, 23.11.2006, p. 30-38.

⁴⁶ Salabiaku v. France, Application No: 10519/83, 7.10.1988, p. 24; Funke v. France, Application No: 10588/83, 25.2.1993, p. 38-44.

⁴⁷ Société Stenuit v. France, Application No: 11598/85, 30.5.1991.

⁴⁸ Engel and Others v. the Netherlands, Application No: 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, 8.6.1976, p. 80-85; Campbell and Fell v. the United Kingdom, Application No: 7819/77; 7878/77, 28.6.1984, p. 73; Ezech and Connors v. the United Kingdom, Application No: 39665/98; 40086/98, 9.10.2003, p. 117-123.

⁴⁹ Engel and Others v. the Netherlands, p. 81; Öztürk v. Germany, p. 49.

⁵⁰ Mole / Harby, s. 16.

⁵¹ Adolf v. Austria, Application No: 8269/78, 26.3.1982, p. 30.

⁵² Deweer v. Belgium, Application No: 6903/75, 27.2.1980, p. 44 ve 46.

⁵³ Kunter, Nurullah / Yenisey, Feridun / Nuhoğlu, Ayşe, *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 16. Baskı, İstanbul: Beta Basım, 2007, s. 471.

⁵⁴ Hermi v. Italy, p. 68.

⁵⁵ Resmî Gazete, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve buna Ek Protokolün tasdiki hakkında Kanun (10.3.1954 kabul tarihli ve 6366 sayılı), Tarih: 19.3.1954, Sayı: 8662.

2010 yılında yalnızca bilgilendirme amacıyla Türkçeye çevirisi yapılan AİHS’nin ilgili metninde 6/3(a) maddesinde tercüman yardımından yararlanma hakkı “Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir: Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek; ...” olarak yer bulmuştur. İlgili metin için bkz. Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: 11. ve 14. Protokoller ile değiştirilen metin, <https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf> (Erişim Tarihi: 15.11.2024)

⁵⁶ Mole / Harby, s. 16-19; Van Dijk, Pieter / Viering, Marc, “Right to a Fair and Public Hearing (Article 6)”, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Pieter Van Dijk / Fried Van Hoof / Arjen Van Rijn / Leo Zwaak (eds.), 4. Baskı, Antwerpen-Oxford: Intersentia Publishers, 2006, s. 543-554.

⁵⁷ Engel and Others v. the Netherlands, p. 82; Öztürk v. Germany, p. 53; Ezech and Connors v. the United Kingdom, p. 130.

yargılamasına ilişkin suç isnadı ile ilgili olarak belirlediği temel uygulanabilme ölçütleri halini almıştır.

İsnat iç hukukta suç olarak sınıflandırılmış bir eylem için ise tercüman yardımından yararlanma hakkının uygulama alanı bulacağı söylenebilir. Fakat isnat suç olarak sınıflandırılmamış bir eylem içinse hakkın uygulanma kapsamı dışına çıkılacaktır. AİHM bu durumu öngörerek, suç sınıflandırmasında takdir yetkisine sahip olan devletlerin uluslararası yükümlülükleri kapsamındaki adil yargılanma hakkı denetimlerinden iç hukuk yoluyla kurtulmasını engellemek için, diğer ölçütlerin kontrolünü yapma yoluna gitmektedir⁵⁸.

Suç olarak sınıflandırılmamış bir eylemin ihlal ettiği normun, toplum genelini bağlayıcı olması gereği aranan diğer ölçütlerden ilkidir. Toplumun belli bir kesimini kapsayan bir bağlayıcılık bulunması kuralın bir disiplin normu olduğunu gösteren önemli bir işarettir. Yani normun bağlayıcılığı toplumun bir kesimi için değil; geneli için bulunmalıdır⁵⁹. Böylece devletlerin kendi takdirleriyle disiplin normlarına veya idari normlara göre sınıflandırdıkları bazı eylemlerin de adil yargılanma hakkı kapsamına girebilmesi mümkün olmaktadır.

Bir diğer ölçüt suç olarak sınıflandırılmamış eyleme verilen cezanın amacıdır. Bu noktada AİHM, eylemin suç oluşturabilecek bir eylem olup olmadığını ve suç olmayan eylemin cezası ile bir suç karşılığı verilecek cezanın amaçsal yakınlığını, göreceli olarak tartmakta ve buna göre bir değerlendirme yapmaktadır⁶⁰. AİHM'ye göre normun geneli bağlayıcı olması ölçütü ile cezanın amacının değerlendirmesi bir bütün olarak yapılabilir⁶¹. Yani normun geneli bağlayıcı olması ile cezanın norma konulma amacının eylemi cezalandırmaya yönelik olması ve eylemin yapılmaması için caydırıcı olması halinde adil yargılanma hakkı mevcut olacaktır. Caydırıcılık unsuru ise cezanın ağırlığı ölçütü ile belirlenebilecek bir unsurdur. Bu sebeple cezanın amacı ve ağırlığı bir bütün olarak değerlendirilebilmektedir.

Son ölçüt suç olarak sınıflandırılmamış eyleme verilen cezanın niteliği ve ağırlığıdır. Eğer kişi, eylemi karşılığında özgürlüğünden yoksun bırakılacağı bir ceza ile karşı karşıya ise, burada cezanın hangi normun içeriğinde düzenlendiğine bakılmaz. Zira hukukun üstünlüğünün bulunduğu bir toplum yapısında, kişinin özgürlüğünden yoksun bırakılması cezası, bir suç nedeniyle uygulanmaktadır ve AİHS 6. maddesinden yararlanmak mümkün olacaktır⁶². Fakat cezanın türü ve ağırlığı her somut olaya göre ayrı değerlendirilecektir. Çünkü ceza hafif veya ceza hukuku alanına girmeyecek kadar kısa (örneğin iki gün) ve disiplin hukukunu ilgilendiren bir ceza ise, bu ceza kişinin “ceza hukuku” bağlamında özgürlüğünden yoksun bırakılacağı bir ceza anlamına gelmemektedir⁶³. Bir örnek olarak 2010/64 sayılı Direktif kapsamında mahkemeler dışındaki makamlarca hükme bağlanabilen hafif suçlar için tercüman yardımından yararlanma hakkı, sadece bir üst makam olan mahkemeye başvuru sonrası, usule ilişkin işlemler için mevcuttur⁶⁴. Ancak, ceza olarak özgürlüğünden yoksun bırakılmamış ya da hafif bir ceza almış bir kişi yargılamanın başında ciddi bir ceza tehlikesinin bulunduğu bahisle de AİHS 6. madde korumasından yararlanabilir⁶⁵. Söz konusu ceza özgürlükten yoksun bırakılmayı ya da bırakılma tehlikesini içermeyen bir para cezası ise, paranın kişiden alınma amacının maddi tazminat niteliğinde olması ya da eylemin tekrarını engellemeye yönelik caydırıcı nitelikte olması gerekir.

⁵⁸ Engel and Others v. the Netherlands, p. 81.

⁵⁹ Demicoli v. Malta, Application No: 13057/87, 27.8.1991, p. 32-33.

⁶⁰ Tezcan / Erdem / Sancakdar, s. 371.

⁶¹ Öztürk v. Germany, p. 53.

⁶² Engel and Others v. the Netherlands, p. 82.

⁶³ Engel and Others v. the Netherlands, p. 85.

⁶⁴ 2010/64 sayılı Direktif, m. 1/3.

⁶⁵ Engel and Others v. the Netherlands, p. 85.

Eğer para miktarı eylemin tekrarlanmaması için caydırıcı bir niteliğe sahip ise AİHS 6. maddesi uygulama alanı bulacaktır⁶⁶.

III. HAKKIN KULLANILDIĞI YARGILAMA EVRELERİ

Türkiye'nin Resmî Gazetesindeki (Resmî Gazete) Türkçe çeviride tercüman yardımından yararlanma hakkını kullanabilecek kişiler "sanık" sıfatıyla tanımlanmış olup bu sanıkların haktan yararlanabileceği kapsam "duruşmada kullanılan dili anlamama veya konuşmama" olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle yalnızca Resmî Gazetede Türkçe çeviride yer alan ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK)⁶⁷ 2/1(b) maddesindeki tanıma göre "kovuşturmanın başlamasından itibaren hükmün kesinleşmesine kadar, suç şüphesi altında bulunan kişiyi" ifade eden "sanık" teriminden yola çıkılarak AİHS'deki düzenleme hakkında bir yorum yapılırsa hataya düşülecek ve tercüman yardımından yararlanma hakkının yalnızca "duruşma"larda yani suç kovuşturması aşamasını içeren yargılama sürecinde kullanılacağı çıkarımı yapılacaktır. Ancak AİHS 6. maddesi kapsamında ceza yargılamasındaki hakların korunması, duruşmalardan oluşan mahkemede yargılama sürecinin öncesi ve sonrasındaki aşamalarda da sağlanmalıdır⁶⁸. Ceza hukukundaki muhakeme evrelerinin tümünde (soruşturma, kovuşturma ve kanun yolları evrelerinde kaide olarak; infaz evresinde ise istisnai olarak) tercüman yardımından yararlanma hakkının kullanılabilmesi mümkündür. Ceza muhakemesi kapsamındaki uygulamaların devam ediyor olması yeterlidir. Örneğin, gerekli koşulların bulunduğu hallerde, dosyaları incelerken, muhakemeye ilişkin diğer işlemler hakkında bilgi sahibi olurken, yargılama makamı önünde beyanda bulunurken vb., şüpheli veya sanığa tercümandan yararlanma imkânı tanınmalıdır⁶⁹. 2010/64 sayılı Direktifte de AİHM içtihadıyla uyumlu olarak yargılama sürecinin tümüne yönelik düzenleme bulunduğu görülmektedir⁷⁰. Bu bağlamda, ilgili yargılama dilini konuşmayan veya anlamayan şüpheli veya sanıklara, polis sorgusu da dahil olmak üzere soruşturma ile duruşmalar ve gerekli ara duruşmalar da dahil olmak üzere adli makamlar nezdindeki tüm işlemler sırasında gecikmeksizin tercümanlık hizmeti sağlanacaktır⁷¹. Bu konuda Türkiye'deki düzenlemelere bakıldığında ise CMK 202/1 ve 202/2 maddelerinde kovuşturma evresini çağrıştıran "duruşma" sözcüğüyle CMK 202/3 maddesinde "soruşturma" evresine atıf yapılmasından kanun yollarının dışarıda bırakıldığı izlenimi edinilmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, ceza yargılamalarında soruşturma aşamasında tercüman yardımından yararlanma hakkının kullanılabilmesi mümkündür⁷². Tercüman yardımına ihtiyaç duyulması yargılamanın ilk aşamalarında ortaya çıkabilir. AİHM, tercüman yardımından yararlanma hakkını kısıtlamak için dava koşulları ışığında ikna edici gerekçeler olduğu gösterilmedikçe, hakkın soruşturma aşamasında kullanılmasının gerekli olduğuna karar vermiştir⁷³. Şüphelinin ifadesi alınırken veya gözaltına alındığı durumlarda sürecin ilk saatlerindeki yoksunluklar temelinde savunma haklarının ihlal edildiği iddiasındaki başvuranların bulunduğu çeşitli davaların bulunduğu görülmektedir. Bunlardan birinde başvuranın, kovuşturma aşamasında tercüman yardımından yararlanmasına rağmen, polis ifadesi sırasında tercüman

⁶⁶ Bendenoun v. France, p. 47.

⁶⁷ Resmî Gazete, Tarih: 17.12.2004, Sayı: 25673.

⁶⁸ Mole / Harby, s. 8.

⁶⁹ Karakehya, Hakan, "Ceza Muhakemesinde Sanığın Meramını Anlatabilme Hakkının Unsurları", *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2015, s. 206-207.

⁷⁰ 2010/64 sayılı Direktif, m. 1/2.

⁷¹ 2010/64 sayılı Direktif, m. 2/1.

⁷² İşyar v. Bulgaria, Application No: 391/03, 20.11.2008, p. 45-49; Diallo v. Sweden, Application No: 13205/07, 5.1.2010, p. 23-25; Şaman v. Turkey, p. 29-36.

⁷³ Baytar v. Turkey, Application No: 45440/04, 14.10.2014, p. 50; Şaman v. Turkey, p. 30; Diallo v. Sweden, p. 25; Vizgirda v. Slovenia, Application No: 59868/08, 28.8.2018, p. 76; Knox v. Italy, Application No: 76577/13, 24.1.2019, p. 183.

yardımlarını reddettiğine ilişkin bir delil bulunmayan ve kovuşturma aşamasında önemli hale gelebilecek beyanları için tercüman yardımının sağlanmaması adil yargılanma hakkının ihlali sayılmıştır⁷⁴. Polisteki ifade “gönüllü” olarak verilse dahi bu ifade sırasında tercümanın bulunmaması da sonraki yargılamalar bakımından adil yargılanma hakkı ihlaline neden olur⁷⁵. Ancak mahkeme tarafından kişinin yargılama dilini bilip bilmediğinin tanıklar yoluyla araştırıldığı ve tanıkların beyanlarıyla dil hakimiyetinin tespit edildiği bir olayda soruşturma aşamasındaki tercüman eksikliği ihlal olarak değerlendirilmemiştir⁷⁶.

Kovuşturma sürecinde tercüman yardımından yararlanılabileceği AİHS'nin madde metninden de açıkça anlaşılabilir. Kovuşturma aşamasında mahkemenin dilini anlayamayan veya konuşamayan sanığın mahkemenin dilini anlaması ve adil yargılanması için mahkemenin diline çevrilmesi gereken tüm belge veya beyanların tercümesi veya çevirisi için tercüman yardımından yararlanma hakkına sahip olduğu söylenebilir⁷⁷.

Soruşturma ve kovuşturma süreçlerinin yanı sıra kanun yolu sürecinin de adil yargılanma hakkı kapsamına girdiği AİHM tarafından belirlenmiştir⁷⁸. Ceza yargılamasında kanun yoluna başvuru AİHS'ye Ek 7 Numaralı Protokol'ün 2. maddesi ile kişilere bir hak olarak tanınmakta; yargılamanın bütünlüğünü sağlayan sürecin bir parçası olarak görülmektedir. Gerek istinaf mahkemelerinin bulunduğu üç aşamalı sisteme sahip ülkelerde her üç aşamada birden⁷⁹ gerekse yüksek mahkemeler önündeki temyiz yargılamalarında⁸⁰ tercüman yardımından yararlanma hakkının kullanılabilmesi mümkündür. AİHS'nin 6/1 maddesi, suç isnadının sonucunu belirleyen temyiz mahkemesinin suçlamanın esası hakkında verdiği kararı adil yargılanma hakkının uygulanması açısından son nokta olabileceğini göstermektedir⁸¹. Nihai ve bağlayıcı bir kararın taraflardan birinin aleyhine iletilmeden kalmasına müsaade eden hal gibi bir örneğin bulunduğu bazı hallerde cezanın infaz aşamasında bile kişinin tercüman yardımından yararlanma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir⁸².

IV. HAKTAN YARARLANMADA KARŞILIK / BEDEL / ÜCRET

AİHS'ye göre tercümandan yararlanma hakkı çerçevesinde alınacak yardım meccanen yani “*para ödemeksizin, karşılıksız, parasız*”dır⁸³. Burada karşılıksızlığın para bakımından “*ücretsiz / bedelsiz [gratuitement (fr.) / free (ing.)]*” olmasına işaret edilmektedir. Ücretsiz / bedelsiz teriminin kullanımı açık ve kesindir. Dolayısıyla bu hüküm uyarınca sanıktan hiçbir şekilde tercüman ücreti ödemesi istenmemektedir. AİHM, hakkın içeriğindeki “*ücretsiz / bedelsiz*” teriminin anlamını açıklamış; bu terime şartlı bir feragat, geçici bir muafiyet veya askıya alma anlamları yüklemenin mümkün olmadığını, ilgili terimden doğan tam ve kesin bir muafiyetin bulunduğuna karar vermiştir⁸⁴. Yargılamada kullanılan dili anlamayan veya konuşamayan sanıklar açısından, tercüman yardımından yararlanma hakkının herhangi bir ücret içermeyecek

⁷⁴ K.C. v. Romania, Application No: 45060/10, 30.10.2018, p. 53.

⁷⁵ Wang v. France, Application No: 83700/17, 28.7.2022.

⁷⁶ Yardımcı v. Turkey, Application No: 34176/11, 14.12.2021, p. 36-44.

⁷⁷ Luedicke, Belkacem and Koç v. Germany, p. 48; Diallo v. Sweden, p. 23; Hermi v. Italy, p. 69-70.

⁷⁸ Delcourt v. Belgium, Application No: 2689/65, 17.1.1970, p. 25.

⁷⁹ Hovanesian v. Bulgaria, Application No: 31814/03, 21.12.2010, p. 48-52.

⁸⁰ Bocos-Cuesta v. the Netherlands, Application No: 54789/00, 11.3.2003.

⁸¹ Neumeister v. Austria, Application No: 1936/63, 27.6.1968, p. 19.

⁸² Hornsby v. Greece, Application No: 18357/91, 19.3.1997, p. 39.

⁸³ Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, “meccanen”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 16.11.2024).

⁸⁴ Luedicke, Belkacem and Koç v. Germany, p. 40; AİHM, AİHS 6/3(e) maddesinin anlamını tespit etmek için 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin (VAHS) yorumuna ilişkin maddelerine başvurarak ücretsiz teriminin Fransızca ve İngilizcedeki olağan anlamıyla kullanılacağını ifade etmiştir. VAHS için bkz. United Nations, Treaty Series, vol. 1155, s. 331.

şekilde karşılıksız olması, mutlak⁸⁵. Yani hakkın bu şekilde kullanımı için herhangi bir koşul öngörülmemektedir⁸⁶. Sanığın yargılama sonunda ceza alması⁸⁷ ya da ödeme yapabilecek durumda olması buna hiçbir şekilde hanel getirmez⁸⁸. 2010/64 sayılı Direktifin 4. maddesi de AB üyesi devletlerin yargılamanın sonucuna bakılmaksızın çeviri ve tercüme masraflarını karşılaması gerektiğini düzenlemiştir. Sanık mahkûm olduktan sonra tercüme masraflarının hükümlüden istendiği ve masrafları sigorta şirketinin karşıladığı bir başvuruda dahi ihlal kararı verilmiştir⁸⁹. Ayrıca sanığın beraat ettiği durumlarda da, sanığın iç hukukta suç olarak değerlendirilmeyen eyleminin AİHM tarafından belirlenmiş suç isnadı kavramına girdiği her olayda, bedelsizlik kesin olarak uygulanmalıdır. Bunun aksine herhangi bir yorum mahkemede kullanılan dili anlamayan veya konuşmayan bir sanığın, o dile aşına olan bir sanıkla karşılaştırıldığında maruz kaldığı dezavantajları ortadan kaldıracak gibi bazı davalarda sanığın maliyet nedeniyle tercümeden vazgeçmesine ve bu nedenle adil yargılanma hakkının ihlaline neden olabilir⁹⁰. CMK'nin 324/5 maddesi “*Türkçe bilmeyen ya da engelli olan şüpheli, sanık, mağdur veya tanık için görevlendirilen tercümanın giderleri, yargılama gideri sayılmaz ve bu giderler Devlet Hazinesince karşılanır.*” şeklindedir. Böylece görevlendirilen tercümanın ücretinin devlet tarafından karşılanması ile tercüman yardımından yararlanacak kişilerin, bu hakkı ücretsiz olarak kullanabilmeleri sağlanmıştır. Türkiye’deki bu düzenlemenin içerik olarak AİHM’nin ücrete yönelik standartları ile uyumlu olduğu ve hatta haktan yararlanacak kişiler arasında ek olarak mağdur ve tanığa da yer verildiği gözlemlenmektedir.

AİHM kararları incelendiğinde tercüman yardımının ücretsiz / bedelsiz olması uygulamasının somut olaya göre bazı istisnaların bulunduğu görülmektedir. Bunlardan bir tanesi tercümanın karşılıksız yararlanma amacıyla hazır edildiği duruşmalara mazeretsiz olarak katılmayan sanığa tercüman masraflarının yüklenmesinin mümkün olmasıdır⁹¹. Diğer bir istisna, tercüman yardımının arama esnasında sanığın üzerinde ele geçirilen ve sanığın bildiği dildeki bir belgenin yargılamanın yapıldığı dile çevirisini kapsamadığıdır⁹². Örnek başka bir olayda da sanığın mahkûmiyet kararının ardından, soruşturma sırasında savcı için kaydedilen telefon konuşmalarının tercüme masraflarını ödemek zorunda bırakılması, ücretsiz tercüman yardımının gerekli olduğu bir konuyla ilgili olmadığı ve sanığın kendisini savunabildiği gerekçeleriyle kabul edilemez bulunmuştur⁹³. AİHS ile uygun olduğu belirtilen bedelsizliğe ilişkin başka bir istisna halinin Türkiye’de, CMK’nin 202/4 maddesi ile, “*Bu tercümanın giderleri Devlet Hazinesince karşılanmaz.*” hükmü uyarınca, Türkçe bildiği halde başka dilde savunma imkanını kullanan kişiler hakkında da bulunduğu görülmektedir⁹⁴.

⁸⁵ Öncü, s. 4481; Tezcan, Durmuş / Erdem, Mustafa Ruhan / Sancakdar, Oğuz / Önok, Rifat Murat, *İnsan Hakları El Kitabı*, 4. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2011, s. 268; Trechsel, s. 333.

⁸⁶ Leach, Philip, *Taking a Case to the European Court of Human Rights*, Third Edition, New York: Oxford University Press, 2011, s. 305.

⁸⁷ Luedicke, Belkacem and Koç v. Germany, p. 40-50; Öztürk v. Germany, p. 58; Waldberg v. Turkey, Application No: 22909/93, 4.9.1996; İşyar v. Bulgaria, p. 45-49; Hovanessian v. Bulgaria, p. 48.

⁸⁸ Doğru, Osman / Nalbant, Atilla, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi: Açıklama ve Önemli Kararlar 1. Cilt*, 1. Baskı, Ankara: Şen Matbaa, 2012, s. 654.

⁸⁹ Akdoğan v. the Federal Republic of Germany, Application No: 11394/85, 5.7.1988, p. 24 ve 42.

⁹⁰ Luedicke, Belkacem and Koç v. Germany, p. 42.

⁹¹ Fedele v. the Federal Republic of Germany, Application No: 11311/84, 9.12.1987.

⁹² Waldberg v. Turkey.

⁹³ Akbingöl v. Germany, Application No: 74235/01, 18.11.2004.

⁹⁴ Bu düzenlemenin savunma hakkını geliştirmedeği gibi sanıktan tercüman giderini peşinen ödemesini öngörerek tercüman yardımından yararlanma hakkını kullanılamaz hale gelmesine neden olabileceği ve bu nedenle savunma hakkını kısıtladığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır. İlgili eleştiriler hakkında bkz. Beyoğlu, s. 312

V. HAKTAN YARARLANAN KİŞİLER VE BU KİŞİLERİN DİLE HAKİMİYET SEVİYESİ

Daha önce de belirtildiği üzere Fransızca ve İngilizce AİHS metinlerine göre tercüman yardımından yararlanabilecek kişiler kendisine “bir suç isnat edilen” ve “duruşmada / mahkemede kullanılan dili anlamayan veya konuşamayan” kişilerdir. Bu başlık altında kendisine “bir suç isnat edilen” ve “kullanılan dili anlamamak veya konuşamamak” kavramlarının AİHM tarafından belirlenen kapsamı tartışılacaktır.

Hakkın kullanılabilirliği yargılama konuları bağlamında kendisine bir suç isnat edilen kişiler açısından AİHM’ye göre suç isnadı ölçütlerini hangi türdeki ve konudaki yargılamaların yerine getirdiği üzerinde durulmuştur. Hakkın kullanılabilirliği yargılama evreleri bağlamında ise duruşmada / mahkemede sözcüklerinin kapsamının AİHM’ye göre hangi yargılama evrelerini kapsadığı ortaya koyulmuştur. Tüm bu bilgiler dahilinde ceza yargılaması özneleri olan ve kendilerine bir suç isnat edilmeyen savcı, hâkim, avukat, müdafî, mağdur, tanık, bilirkişi ve zabıt katipleri vb. için tercüman yardımından yararlanma hakkının AİHS 6/3(e) maddesi bağlamındaki varlığından söz etmek mümkün değildir. Yargılamanın veya yargı teşkilatının birer parçası olan bu özneler açısından tercüman yardımı yargılamanın doğru ve düzgün bir şekilde sürebilmesi için adli teşkilata yardım etme görevi görmektedir. Dolayısıyla AİHS 6/3(e) maddesi bağlamında tercüman yardımından yararlanma hakkına sahip olan temel özneleri hakkında güvenlik tedbiri uygulanmış kişiler, şüpheli ve sanık olarak sayabiliriz⁹⁵. Halbuki CMK 202/1 maddesi “*Sanık veya mağdur, meramını anlatabilecek ölçüde Türkçe bilmiyorsa; mahkeme tarafından atanan tercüman aracılığıyla duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar tercüme edilir.*” şeklinde düzenlendiği için ilgili madde sanığın yanı sıra mağdurun da tercüman yardımından yararlanabileceğini belirtmektedir⁹⁶. Yine CMK 202/3 maddesine göre ilgili hüküm “*soruşturma evresinde dinlenen şüpheli, mağdur veya tanıklar*” açısından da uygulanacaktır. Bu yönden Türkiye’deki uygulamanın hem mağduru hem de tanığı hakkın kapsamına alarak silahların eşitliği ve tanıkların sorgulanabilmesi açısından haktan yararlanan kişiler açısından ileri bir düzenlemeye sahip olduğu söylenebilir. Hatta CMK 202/1 maddesine tanığın eklenmesi de düşünülebilir. Ancak belirtmek gerekir ki ilgili öznelere CMK 202/3 maddesi ile özellikle “soruşturma evresinde dinlenen” şeklinde bir ölçütün eklenmesi nedeniyle şüphelinin soruşturma boyunca hiç dinlenmediği hallerde, kovuşturma aşamasında duruşmaya kadar tercüman yardımından faydalanamayacağı için kendisine yöneltilen suç isnadını da çoğu kez ancak duruşmada öğrenebileceği sonucu ortaya çıkmaktadır ve bu durum adil yargılanma hakkının ihlali olacaktır⁹⁷.

Kişinin yargılama diline hakimiyetinden daha çok temel düzeyde savunma yapabilecek ölçüde dili bilmesi yeterli sayılsa da dil hakimiyetinin derecesinin ne olması gerektiği konusunda pek çok tartışma bulunmaktadır. AİHM’nin başvuruçunun dil hakimiyetine göre değerlendirme yaptığı ve hak ihlali bulunmadığı sonucuna vardığı kararlar da mevcuttur⁹⁸. Yargılama diline hakimiyet derecesinin her somut olaya göre ayrı değerlendirildiği görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasının bir nedeni AİHS 6/3(e) maddesinde yer alan “veya / ya da” bağlacından

⁹⁵ Bu özneler için bile ancak kişinin kullanılan dili anlamaması veya konuşamaması halinde tercüman yardımından yararlanma hakkı mevcuttur. Kişinin kullanılan dili anlaması veya konuşabilmesi halinde bu haktan yararlanabilmesi mümkün değildir.

⁹⁶ CMK 202. maddesinde mağdurun korunması ilkesinin gereği olarak “sanık veya suçun mağduru Türkçe bilmiyorsa” ibaresine yer verilerek sanığın yanı sıra mağdur da koruma altına alınmıştır. Bkz. Demirağ, Fahrettin, *Açıklamalı Ceza Muhakemesi Kanunu*, 1. Baskı, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2007, s. 368.

⁹⁷ Karakehya, s. 206-207

⁹⁸ Lagerblom v. Sweden, p. 64; Katritsch v. France, Application No: 22575/08, 4.11.2010, p. 47.

hareketle kişinin dili anlasa da konuşmadığı ya da meramını gerektiği gibi ifade edemediği⁹⁹ durumlarda da haktan yararlanmasının gerekmesidir. Bir dili anlamak ile bu dilde kendini etkili bir şekilde ifade etmek farklı şeylerdir¹⁰⁰. Dolayısıyla bu konudaki şüpheli durumlarda kişi lehine karar verilmesi ve kişiye tercüman yardımından yararlanma hakkının sağlanması kişinin adil yargılanma hakkından etkili bir şekilde yararlanmasını güvence altına alacaktır¹⁰¹. Mahkemenin elinde kişinin dile yeterli derecede hakim olduğunu kanıtlayacak veya makul şekilde temellendirecek delil bulunmadıkça kişi tercüman yardımından yararlandırılmalıdır¹⁰². Örneğin, “sanığın yargılanmanın yapıldığı ülkede doğup büyüdüğü, ilk, orta ve / veya yüksek öğrenimi bu ülkede tamamladığı” veya “halen yurt dışında ikamet ediyor olmasına rağmen 18 yaşına kadar söz konusu ülkede büyüdüğü ve ilk ve orta öğrenimini bu ülkede tamamladığı ve dolayısıyla mahkemede kullanılan dili anlayıp konuşabildiği” ya da “sanığın polis ifadesinde hiçbir zorlukla karşılaşmadan yargılanmanın yapıldığı dilde ifade verdiği, savcılık ifadesinde de aynı dilde savunma yaptığı ilgili sorgu tutanaklarından açıkça anlaşılmakta olup, sanığın yargılamada kullanılan dili etkin bir şekilde anlayıp konuşabildiğinde kuşku bulunmadığı”¹⁰³ ya da “ilgilinin geçmişte bir süre belediye başkanı sıfatıyla kamusal görevler üstlenmiş olduğunu ve bu durumun dili iyi derecede bilme açısından karine oluşturduğu”¹⁰⁴ gibi nedenlerle tercüman yardımından yararlanma talepleri reddedilebilecektir. Görüldüğü üzere eğer talep reddedilecekse sanığın söz konusu dili anladığı ve kendisini bu dilde etkili bir şekilde ifade edebildiği somut olgulara dayalı olarak belirtilmeli; talebin ret sebepleri açıkça ifade edilmelidir¹⁰⁵.

Belirtmek gerekir ki bir ülkede doğup büyümek, o ülkede kullanılan dili anlamak veya konuşmak açısından her zaman yeterli olmayabilir. Kaldı ki kişinin kullanılan dili anlasa bile eğitiminin yeterli olmadığı durumlarda o dilde okuma veya yazması hiç olmayabilir ya da okuma veya yazmada iyi olmayabilir. AİHM, kişinin okuma veya yazmada iyi olmadığı durumda el yazısıyla yazılan tutanağın kişiye tercüme edilmemesini hakkın ihlali olarak değerlendirmiştir¹⁰⁶. Ek olarak ana dili farklı olan bir kişi de büyüdüğü ülkenin sokaklarında konuşulan dili anlayabilir; ancak eğitimi yeterli değilse bu dilde kendisini etkili bir şekilde ifade edemeyebilir. Nitekim AİHS kişilerin tercüman yardımından yararlanma hakkına özne olabilmesi için yabancı olması şartını aramamıştır¹⁰⁷. Dolayısıyla hak, bu yönüyle, yalnızca yabancılar için değil; ilgili dilin konuşulduğu ülkenin vatandaşları için de uygulama alanı kazanabilir. Ancak bu durum ve hakkın özü vatandaşın veya yabancıların resmi dili anlamasına rağmen ısrarla başka bir dilde savunma yapmak istemesini kapsamamaktadır. Nitekim bu hak kişiye savunmasını arzuladığı başka bir dilde yapması için tercüman yardımı sağlamaz¹⁰⁸. Bu doğrultuda bir hükme yer veren CMK'nin 202/4 maddesi de iddianamenin anlatılması, esas hakkındaki mütalaanın verilmesi üzerine sanığın sözlü savunmasını, kendisini daha iyi ifade edebileceğini beyan ettiği başka bir dilde

⁹⁹ Karakehya'ya göre meramını anlatabilme hakkı “bilgilendirilme,” “açıklamada bulunabilme” ve “açıklamalarının dikkate alınmasını isteme” olmak üzere üç temel unsurdan oluşmaktadır. Bkz. Karakehya, s. 223.

Örneğin, CMK 202. maddesi yapılırken Adalet Komisyonu'nca, “sanık veya suçun mağduru Türkçe bilmiyorsa” ibaresinin önüne “meramını anlatabilecek kadar” ibaresi eklenmiştir. Böylece, bu hak yeterli derecede Türkçe bilmeyenler bakımından da geçerli hale gelmiştir. Bkz. Demirağ, s. 368.

¹⁰⁰ Öncü, s. 4485.

¹⁰¹ Cuscani v. the United Kingdom, p. 38-39; Şaman v. Turkey, p. 29-37.

¹⁰² İnceoğlu, Sibel, “Adil Yargılanma Hakkı”, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasaya Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme*, Sibel İnceoğlu (ed.), 3. Baskı, İstanbul: Beta Basım, 2013, s. 268.

¹⁰³ Tabai v. France, Application No: 73805/01, 17.2.2004.

¹⁰⁴ Mehmet Mehdi Zana v. Turkey, Application No: 18954/91, 21.10.1993.

¹⁰⁵ Öncü, s. 4485-4486.

¹⁰⁶ Amer v. Turkey, Application No: 25720/02, 6.7.2009; Şaman v. Turkey; K.C. v. Romania.

¹⁰⁷ Doğru / Nalbant, s. 654.

¹⁰⁸ K. v. France, Application No: 10210/82, 7.12.1983; Bideault v. France, Başvuru No: 11261/84, 1.10.1986.

yapabileceğini ve bunun için listelerdeki tercümanlardan seçim yapacağını, ancak başka dilden Türkçeye yapılacak bu tercümenin ücretsiz olmayacağını belirtmiştir.

AİHS’de sağır ve dilsizlerin tercüman yardımından yararlanmalarına yönelik herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak sağır ve dilsizler engelleri sebebiyle işaret dilini kullanırlar ve yargılama dilini anlamaları veya konuşabilmeleri konusunda yaşayacakları sorunlar açıktır. Bu nedenle normal iletişim yöntemi olarak işaret dilini kullanan bir kişinin bulunduğu durumlarda tercüman yardımından yararlanılması gerekir¹⁰⁹. 2010/64 sayılı Direktifte bu durumlara yer verilmiş; tercümeyle ilişkin hakkın, işitme veya konuşma engeli olan kişilere uygun yardımı da içereceği belirtilmiştir¹¹⁰. Türkiye açısından CMK’nin 202/2 maddesinde “*Engelli olan sanığa veya mağdura, duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar, anlayabilecekleri biçimde anlatılır.*” şeklinde bir hüküm yer almaktadır. Ancak bu hüküm de CMK 202/3 maddesine göre “soruşturma evresinde dinlenen” olma ölçütüyle kısıtlandığı için engelli olan sanığın da soruşturma boyunca hiç dinlenmediği hallerde, kovuşturma aşamasında duruşmaya kadar tercüman yardımından faydalanamayacağı için kendisine yöneltilen suç isnadını da çoğu kez ancak duruşmada öğrenebileceği sonucu, CMK 202/1-202/3 maddeleri arasındaki ilişkide olduğu gibi, ortaya çıkmaktadır ve bu durum da adil yargılanma hakkının ihlali olacaktır¹¹¹.

VI. HAKKIN KAPSAMINDAKİ TERCÜMAN TEMİN ETME YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Kendisine suç isnat edilen kişinin yargılamada kullanılan dili bilmediği bilgisi hâkime ulaştığında hâkimin bu konuda gerekli önlemleri alma zorunluluğu bulunmaktadır¹¹². Nitekim AİHS tarafı devletler, yargılamada kullanılan dili anlamayan ya da konuşamayan kişinin tercüman yardımından gerçek anlamda yararlanmasını sağlayabilmelidir. Bunun için öncelikle hâkim, kişiye danışarak, kişinin tercüman yardımına ihtiyacı olup olmadığını araştırarak doğrudan kişiyle muhatap olmalı ve kişinin menfaatlerini korumalıdır¹¹³. Zira adil yargılanma hakkının yerine getirilmesinden sorumlu olan mercii yargılamayı yapan mahkemenin kendisidir¹¹⁴. Yargılama sürecinde başvuranın avukatının bulunduğu olaylarda dahi AİHM, yargılama dilinin sanık tarafından bilinip bilinmediği konusunda yetkinin yerel mahkemelerde olduğunun altını çizerek başvuranın yargılamaya etkili şekilde katılmasını sağlayacak dil yardımı almamasının yargılamanın adil bir şekilde geçmediğine ilişkin yeterli bir gerekçe oluşturduğunu belirtmiştir¹¹⁵. Bu yüzden yargılamaalarda tercüman temin etme yükümlülüğü yargılamayı yapan yerel mahkemeler üzerindedir denilebilir. Yerel mahkemelerin bu konudaki kararlarını verirken yaptığı tespitlere AİHM tarafından müdahale edilmeyecek; daha sonra uyuşmazlık AİHM’ye taşındığında bir değerlendirme yapılacaktır¹¹⁶. Kişinin anlama güçlükleri yaşadığından hâkimin haberdar olması halinde, hâkim, öncelikle tercüman hizmetlerine olan ihtiyacı doğrulayacaktır. Bu konuda kişiyle iletişime geçecek olan hâkim bir karar almak durumunda kalacaktır. Eğer tercüman bulunmaması kişinin yargılamaya tam olarak katılmasını engelliyorsa, bir tercümanın hakimce atanması gerekecektir¹¹⁷. Soruşturma aşamasında da yerel mahkemelerin yanı sıra savcı gibi yetkili diğer adli mercilerin bu konudaki tespiti yapar yapmaz tercüman temin etme yükümlülükleri bulunduğu söylenebilir.

¹⁰⁹ Mole / Harby, s. 68.

¹¹⁰ 2010/64 sayılı Direktif, m. 2/3.

¹¹¹ Karakehya, s. 206-207.

¹¹² Cuscani v. the United Kingdom, p. 38-39.

¹¹³ Cuscani v. the United Kingdom, p. 38.

¹¹⁴ Katritsch v. Fransa, p. 44; Hermi v. Italy, p. 72.

¹¹⁵ Bkz. Vizgirda v. Slovenia.

¹¹⁶ Schabas, s. 314.

¹¹⁷ Cuscani v. the United Kingdom, p. 38.

Örneğin, başvuruçunun yargılama mercii dilini kendini ifade edebilecek kadar anladığı ancak o dildeki metinleri okuyamadığı için en azından ifadelerini kendisine tekrar tercüme edecek bir tercümana sahip olması gerektiği belirtilerek ihlal kararı verilmiştir¹¹⁸. Mahkemenin elinde sanığın dile yeterli derecede hakimiyeti olduğunu kanıtlayacak ya da makul bir şekilde temellendirecek bir delil olmadıkça dil bilmediğini iddia eden sanığa uygun bir çeviri imkânı sağlamak gerekir¹¹⁹. Mahkeme suçun niteliğinin ve yerel makamların sanıkla iletişiminin yargılama işlemleri sırasında kullanılan dil hakkında ayrıntılı bilgi gerektirecek kadar karmaşık olup olmadığını değerlendirecektir¹²⁰. Tercüman temin etme konusunda denetim görevinin tamamen yerel mahkemede olduğunun görüldüğü bu gibi durumlarda kişinin tercüman yardımından yararlanması için talep dahi gerekmemektedir¹²¹. Ancak kişinin tercüman yardımı talep etmediği durumlarda iç hukuk yollarının tüketilmemesi nedeniyle reddedilen başvurular bulunmaktadır¹²². Ayrıca suçlamaların derinlemesine dil bilgisi gerektirmediği ve kişinin beş yıl önceye dayanan tercüman talebi sonrasında resmî dilin konuşulduğu ülkede yaşayıp çalıştığı bir olayda kişinin yeniden tercüman talep ettiğine ilişkin kanıt bulunmadığı ve hâlâ tercümana ihtiyacı olup olmadığı kesin görülmediği için ihlal kararı verilmemiştir¹²³. Yine tercüman temin edilip edilmeyeceğinin değerlendirilmesi sonrasında adli mercilerin tercüman temin edilmeyeceği yönündeki kararına şüpheli veya sanıklar itiraz etme hakkına sahip olmalıdır¹²⁴.

2010/64 sayılı Direktif uyarınca AB üyesi devletler, şüpheli veya sanıkların ceza yargılamasının dilini konuşup anlamadıklarını ve tercüman yardımına ihtiyaç duymadıklarını tespit etmek için bir usul veya mekanizmanın mevcut olmasını sağlayacaktır¹²⁵. Ancak bu usul veya mekanizma kapsamındaki tercüman temin etme yükümlülüğü tercümanın her zaman fiziksel olarak varlığına bağlanmayabilir. Yine 2010/64 sayılı Direktife göre yargılamanın adilliği için tercümanın fiziksel olarak hazır bulunması gerekmediği sürece video konferans, telefon veya internet gibi iletişim teknolojileri kullanılabilir¹²⁶.

Yargılama işlemleri yapılırken kişinin yargılama dilini anlamadığının veya konuşmadığının anlaşılacağı düşünülse de uygulamada üç tip sorunla karşılaşıldığı görülmektedir¹²⁷:

- Birincisi, yargılamada gerekli olan yalnızca günlük dil bilgisi değil, aynı zamanda mahkeme işlemlerinde kullanılan dilin bir parçasını oluşturan hukuk dilinin belirli bir şekilde anlaşılmasıdır ve günlük yaşamda oldukça iyi dil bilgisi olan biri için bile oldukça yabancı kalabilir.
- İkincisi bilgiyi objektif bir şekilde ölçmek zor olduğu için anlamama ve konuşamadaki belirlenecek eşik değer genellikle söz konusu davanın basit ya da karmaşık olmasına bağlı olacaktır.
- Üçüncüsü, sanığın iş birliği yapmaması halinde sanığın dil yeterliliğini test etmek mümkün olmayacaktır.

¹¹⁸ Amer v. Turkey, p. 83.

¹¹⁹ İnceoğlu, Adil Yargılanma Hakkı: Anayasa Mahkemesine..., s. 365.

¹²⁰ Schabas, s. 314. Ayrıca bkz. Şaman v. Turkey, p. 30.

¹²¹ Öncü, s. 4483.

¹²² Conde v. France, Application No: 52878/99, 24.10.2000; Puelineckx v. Belgium, Application No: 49104/99, 18.9.2001; Tabai v. France.

¹²³ Katritsch v. France.

¹²⁴ Bu konuda bkz. 2010/64 sayılı Direktif, m. 2/5.

¹²⁵ 2010/64 sayılı Direktif, m. 2/4.

¹²⁶ 2010/64 sayılı Direktif, m. 2/6.

¹²⁷ Trechsel, s. 334.

VII. HAKKIN UYGULANMASINDA TERCÜMENİN KAPSAMI VE TERCÜMANIN NİTELİĞİ

AİHS açısından devletlerin tercüman yardımından yararlanma hakkı kapsamındaki yükümlülüğü tercümanın atanmasıyla sona ermemektedir. Bu noktada tercümanı temin eden makamların, tercümenin kapsamının yanı sıra tercümanın alanındaki yeterliliğini de denetlemesi gerekecektir¹²⁸. Bu konudaki denetim yargılamaların öncesine dayanmakta; yargılama aşaması öncesinde çeşitli dil uzmanlıkları üzerinden bağımsız ve kaliteli tercümanlardan oluşan bir liste hazırlanması yoluyla gerekli tedbirler alınmaktadır. 2010/64 sayılı Direktife göre de tercümanlık ve çevirinin yeterliliğini ve bunlara etkin erişimi teşvik etmek amacıyla üye devletlerin uygun niteliklere sahip bağımsız çevirmenler ve tercümanlar için bir sicil veya siciller oluşturması gerektiği; çevirmenlerin ve tercümanların bu sicillerdeki listelerden seçileceği düzenlenmiştir¹²⁹. Türkiye'deki uygulama açısından ise CMK'nin 202/5 maddesiyle tercümanların il adli yargı adalet komisyonlarınınca her yıl düzenlenen listelerde belirleneceği; Cumhuriyet savcılarının ve hâkimlerin herhangi bir ilin listesinde yer alan tercümanları seçebileceği düzenlenmiştir. Bu listelerin düzenlenmesine ilişkin usul ve esasları içeren "Ceza Muhakemesi Kanununa Göre Tercüman Listelerinin Düzenlenmesi Hakkında Yönetmelik"¹³⁰ içerisinde listeye kabul şartlarını düzenleyen 6. madde ve başvuru dilekçesine eklenecek belgeleri düzenleyen 8. madde hükümleri bir bütün olarak yorumlandığında Türkçe bilme konusunda bir belge istenmeden ilkökul mezuniyeti ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmanın aranması; tercüme yapılacak dile ilişkin olarak ise diploma, ruhsatname, sertifika gibi belgelerin bulunmadığı durumda tercümanlık faaliyetini yerine getirecek derecede dil bildiğinin yazılı olarak beyan etmenin yeterli görülmesi olaya atanan tercümana göre tercümenin ve tercümanın kalitesini tartışmaya açacaktır¹³¹.

Tercümenin kapsamı aynı zamanda tercümenin kalitesinin tespiti konusunda bir başlangıç noktası olarak görülebilir. Bu bağlamda tercümenin kapsamına yargılama ile ilgili beyanların yanı sıra belgelerin de girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. AİHM'ye göre kendisi hakkında açılan bir davanın adil olarak görülebilmesinin sağlanması açısından, kişiye anlaması veya diline çevrilmesi gerekli olan tüm beyanlar tercüme edilmeli; belgeler çevrilmelidir¹³². Beyanlar konusunda tercümanın yaptığı tercümenin eş zamanlı olması ya da söylenen her ifadenin aynen tercüme edilmesi zorunluluğu bulunmamakla birlikte sentez halinde yapılmış ardıl tercüme AİHM tarafından yeterli bulunmuş ve ilgili başvuruda hak ihlali bulunmadığına karar verilmiştir¹³³. Belgeler konusunda ise AİHM'ye göre AİHS'de yazılılığa işaret eden "çevirmen" [*traducteur (fr.) / translator (ing.)*] yerine sözlülüğe işaret eden "tercüman" [*interprète (fr.) / interpreter (ing.)*] sözcüğü kullanıldığı için¹³⁴ dava dosyasında yer alan yazılı belgelerin sözlü

¹²⁸ Mole / Harby, s. 69.

¹²⁹ 2010/64 sayılı Direktif, m. 5/2.

¹³⁰ Resmî Gazete, Tarih: 5.3.2013, Sayı: 28578.

¹³¹ Tercüme edilecek dil konusunda yazılı beyanın yeterli sayılmasının yanı sıra listeden çıkarılma nedenlerini içeren Yönetmeliğin 14. maddesinde tercümanın beyan ettiği dili yeterince bilmemesi halinin yer almaması ile Türkçe bilme açısından Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma şartının aranmasının doğuracağı sorunlar konusunda yapılan tespitler hakkında ayrıca bkz. Beyoğlu, s. 307.

¹³² Kamasinski v. Austria, p. 74.

¹³³ Kamasinski v. Austria, p. 82 ve 83.

¹³⁴ AİHM'nin bu konudaki yorumunun gelişim süreci için bkz. Vogiatzis, s. 9-12. Ayrıca bkz. Kamasinski v. Austria, p. 74; Protopapa v. Turkey, Application No: 16084/90, 24.2.2009, p. 80; Bokhonko v. Georgia, Application No: 6739/11, 22.1.2021, p. 103-104.

AİHS 6/3(e) maddesi ile Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin (MSHS) 14/3(f) maddesinin metni neredeyse birbirinin aynısıdır ve yalnızca tercüman sözcüğüne yer vermiştir. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (AMİHS) 8/2(a) maddesinde ise hem tercüman hem de çevirmen sözcüklerine yer verildiği görülmektedir.

MSHS için bkz. United Nations, Treaty Series, vol. 999, s. 171. AMİHS için bkz. United Nations, Treaty Series, vol. 1144, s. 123.

tercümesi, bazı durumlarda, tercüman yardımından yararlanma hakkının gereklerini karşılama açısından yeterli olacaktır¹³⁵. 2010/64 sayılı Direktifte de 2. maddedeki tercüman hakkı ile 3. maddedeki başlıca gerekli esaslı belgelerin çevirisi hakkı iki ayrı madde olarak düzenlenmiştir¹³⁶. Yine 2010/64 sayılı Direktife göre yargılamanın adillliğini etkilememek koşuluyla yazılı belgelerin çevirisi yerine sözlü tercümesi veya gerekli belgelerin sözlü özeti sunulabilir¹³⁷. Ancak gerek çeviriye konu olacak belgelerin sözlü aktarıldığı bu durumlarda, gerekse yalnızca sözlü tercümenin kullanıldığı diğer tüm durumlarda ilgili işlemlerin kayıt altına alınması gerekmektedir¹³⁸. AİHM de tercüman yardımından yararlanma hakkının muhakeme usulü gereği hazırlanacak tüm yazılı delillerin veya resmî belgelerin çevirisini / tercümesini gerektirecek kadar ileri gitmediğine karar vermiştir¹³⁹. Belgelerin kişinin davayı yani kendisine yöneltilmiş suç isnadını anlayacak ve savunma yapabilmesini sağlayacak ölçüdeki bilgileri içeren zorunlu kısımları çevrilecektir¹⁴⁰. 2010/64 sayılı Direktife göre de şüpheli veya sanıkların kendilerine karşı açılan dava hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamaya yetecek kısım dışında kalan önemli belgelerin dava konusuyla ilgili olmayan pasajlarının çevrilmesine gerek olmayacaktır¹⁴¹. 2010/64 sayılı Direktif kişiyi özgürlüğünden yoksun bırakan her türlü kararı ve suçlamayı ya da iddianameyi kesinlikle önemli belgeler kapsamında görmüş ve saymıştır¹⁴². Bunlar dışında başka herhangi bir belgenin veya pasajın çevirisinin gerekli olup olmadığı konusunda ise yetkili makamlar, önlerine gelen her bir somut olayın koşullarına göre, herhangi bir talebe bağlı olmadan ya da şüpheli veya sanık ya da bunların avukatlarının talebi üzerine, karar verecektir¹⁴³. 2010/64 sayılı Direktife göre şüpheli veya sanıkların, belgelerin veya bunların pasajlarının çevirisine gerek olmadığı tespit edilen bir karara itiraz etme da hakkı bulunmalıdır¹⁴⁴. Bu konulardaki örnek bir olayda AİHM, 400.000 sayfalık dava dosyasının tümünün sanığın anlayacağı dile çevrilmesinin reddedilmesinin hak ihlali olarak görülemeyeceğini belirtmiştir¹⁴⁵. Başka bir olayda başvurusunun tutuklama emrinin sözlü tercümesinin yanı sıra avukat ve tercümanı ile yapılan görüşmelerinin bulunması nedeniyle hakkındaki iddianamenin yazılı çevirisinin eksikliğinden savunma haklarının nasıl etkilendiğini açıklayamadığı başvuru kabul edilemez bulunmuştur¹⁴⁶. Ancak örneğin suçlamanın ilk defa iddianamenin tebliği ile öğrenildiği bir halde sanığın iddianameyi anlayamaması sanığı ceza yargılamasında dezavantajlı duruma düşürecek ve bu nedenle yazılı olan çeviriye ihtiyaç duyulabilir¹⁴⁷. Yine savcının topladığı ve başvuranın lehine olabilecek belgelerin savunma yararı için çevrilmemesi adil yargılanma hakkının ihlali olarak yorumlanmıştır¹⁴⁸.

AİHM'ye göre sunulan tercüme yardımının sanığın suç isnadını bilmesini sağlaması ve özellikle yargılamayı yapan mahkeme önünde suçlamalara ilişkin olay ve olgular konusunda

¹³⁵ Husain v. Italy; Diallo v. Sweden, p. 23; Vizgirda v. Slovenia, p. 78.

¹³⁶ Bu fark ilgili yardımın sağlanma hızı bakımından da bir ayrıma işaret etmektedir. Hakkın kapsamında sözlü tercümenin gerekli olduğu durumlarda tercümanın gecikmeksizin sağlanacakken; yazılı çevirinin gerekli olduğu durumlarda çeviri makul bir süre içerisinde sağlanacaktır. Bkz. 2010/64 sayılı Direktif, m. 2/1 ve 3/1.

¹³⁷ 2010/64 sayılı Direktif, m. 3/7.

¹³⁸ 2010/64 sayılı Direktif, m. 7.

¹³⁹ X v. Austria, p. 68; Diallo v. Sweden, p. 23.

¹⁴⁰ Luedicke, Belkacem and Koç v. Germany, p. 48; Hermi v. Italy, p. 69; Vizgirda v. Slovenia, p. 77.

¹⁴¹ 2010/64 sayılı Direktif, m. 3/4.

¹⁴² 2010/64 sayılı Direktif, m. 3/2.

¹⁴³ 2010/64 sayılı Direktif, m. 3/3.

¹⁴⁴ 2010/64 sayılı Direktif, m. 3/5.

¹⁴⁵ Khatchadourian v. Belgium, Application No: 22738/08, 12.1.2010.

¹⁴⁶ Petuhovs v. Germany, Application No: 60705/08, 9.3.2010.

¹⁴⁷ Kamasinski v. Austria.

¹⁴⁸ Plotnicova v. Moldova, Application No: 38623/05, 15.5.2012.

kendi bakış açısıyla savunma yapmasına imkân vermesi yeterlidir¹⁴⁹. Bu husus 2010/64 sayılı Direktifin 5/1 maddesiyle atıf yapılan 2/8 ve 3/9 maddelerindeki çeviri ve tercüme için kalite standardı eşiği olarak belirlenmiştir. Tercüme kapsamına giren beyanların ve belgelerin belirlenmesi yetkili adli makamlarca yapılırken, bunları tercüme edecek olan tercümanın kalitesini bu eşik üzerinden belirleyecek olan yine aynı yetkili makamlardır. Dolayısıyla ilgili makamlardaki hakimlerin, savcılarının ve adli personelin göreceği eğitimlerde tercümanla verimli ve etkili iletişimin sağlanmasının gereklerine dikkat etmeleri sağlanacaktır¹⁵⁰. Her ne kadar AİHM'nin belirsiz niteleyiciler kullandığı bu tercüman yardımından yararlanma eşiği ilk etapta yetkili makamca tercümana hak kazanmış sayılmanın oldukça zor olacağı şeklinde algılanmışken zamanla içtihat daha sanık merkezli bir bakış açısına doğru gelişmiş; tercüman yardımına hak kazanılması bireye daha çok odaklanmıştır¹⁵¹. Yetkili makam tarafından tercüman sağlama yöntemlerine ilişkin ayrıntılı koşulların AİHS 6/3(e) maddesi uyarınca belirlenmesi uygun değildir¹⁵². Ancak yetkili makamın, uyarıldığı takdirde, tercümanın niteliğini, yani tercüme hizmetlerinin kalitesini ve yeterliliğini kontrol etme yükümü bulunmaktadır¹⁵³. 2010/64 sayılı Direktifte de tercümenin ve çevirinin kalitesine ilişkin şikâyet hakkına yer verilmiştir¹⁵⁴. Bu konuda belirtmek gerekir ki tercümenin kalitesine ilişkin şikâyetin bulunmadığı ve yapılan sözlü tercümedeki hususlara karşı savunma tarafından itiraz edildiği bir olayda savunmanın tercümeyle anladığını gösteren bulgular olarak değerlendirilmiştir ve adil yargılanma hakkının ihlali kararı verilmemiştir¹⁵⁵. Tercümanın niteliği değerlendirilirken tercümanlık nedeniyle ortaya çıkabilecek sorunların bir bütün olarak yargılamanın adilliklerini etkileyecek düzeyde olması beklenmektedir¹⁵⁶. Yetersiz ve hatta hatalı olan tercüme, yargılanmanın adil olmasını engelleyecektir. Resmi olmayan ve amatör bir tercüme hizmeti hakkın gerektirdiği korumayı sağlama açısından büyük ihtimalle yeterli olmayacaktır¹⁵⁷. Örneğin, sanığın mahkeme koridorunda bekleyen bir aile üyesinin tercüman olarak kullanılmasında hâkimin tercümanın niteliğini doğrulamakta başarısız olduğu göz önüne alındığında, sanığın tercüman yardımından yararlanma hakkının ihlaline karar verilmiştir¹⁵⁸. Ancak tercümanlığın bir mahkeme kâtabi tarafından yapıldığı, katılımcılar tarafından söylenen her şeyin tercüme edilmediği ve kararın yazılı tercümesinin yapılmadığının iddia edildiği örnek bir olayda AİHM, başvuruçunun avukat tarafından sözlü açıklanabilecek kararın tercümesini talep etmemesinin yargılamada adaletsizlik doğurmadığını tespitle ihlal kararı vermemiştir¹⁵⁹. Başka bir olayda başvuranlardan birinin diğerinin tercümanı olarak hizmet vermesi, o sırada bu husustan şikâyetçi olmadıkları için yargılamayı geçersiz kılmamış; başvuruları kabul edilemez bulunmuştur¹⁶⁰. Tercümanın niteliğinin denetimi gerek doğrudan yetkili makam tarafından gerekse talep üzerine yapılabilir¹⁶¹. Denetim üzerine yeterli ve gerektiği gibi tercüme hizmeti sunamayan tercümanın daha nitelikli diğer bir tercümanla değiştirilmesi gerekecektir. Böylece tercüman yardımından yararlanma hakkının etkili bir biçimde kullanılabilmesi sağlanacaktır.

¹⁴⁹ X v. Austria; Kamasinski v. Austria, p. 74; Güngör v. Germany, Application No: 31540/96, 17.5.2001; Protopapa v. Turkey, p. 80; Vizgirda v. Slovenia, p. 79.

¹⁵⁰ 2010/64 sayılı Direktif, m. 6.

¹⁵¹ McEvoy, Gearóidín, “Language proficiency and the right to an interpreter when accessing a fair trial”, *Translation & Interpreting*, Vol. 15, No. 2, 2023, s.153-155.

¹⁵² Uçak v. the United Kingdom, Application No: 44234/98, 24.1.2002.

¹⁵³ Kamasinski v. Austria, p. 74; Vizgirda v. Slovenia, p. 79.

¹⁵⁴ 2010/64 sayılı Direktif m. 2/5 ve 3/5.

¹⁵⁵ Bokhonko v. Georgia.

¹⁵⁶ Panasenko v. Portugal, Application No: 10418/03, 22.7.2008.

¹⁵⁷ Cuscani v. the United Kingdom, p. 38-40.

¹⁵⁸ Baytar v. Turkey, p. 57.

¹⁵⁹ Baka v. Romania, Application No: 30400/02, 16.7.2009.

¹⁶⁰ Berisha & Haljiti v. “the former Yugoslav Republic of Macedonia”, Application No: 18670/03, 10.4.2007.

¹⁶¹ Husain v. Italy, Application No: 18913/03, 24.2.2005.

Tercümandan yararlanma hakkının tercümanın tarafsız veya bağımsız olması hususunda adil yargılanma hakkı ihlaline neden olup olmadığı konusunda AİHM tarafından herhangi bir değerlendirmede bulunulmadığı ifade edilmektedir¹⁶². Ancak bu yönde iddiaların bulunduğu bir olayı konu edinen bir davada AİHM, tercümanın AİHS 6/1 maddesinin anlamı dahilinde mahkemenin üyesi veya görevlisi olmadığı için tarafsızlığına veya bağımsızlığına ilişkin resmi bir gereklilik bulunmadığına karar vermiş; tercümanlık hizmetlerinin savunmanın yürütülmesinde etkili bir yardım sağlaması ve tercümanın davranışının yargılamanın adilliğini zedeleyecek nitelikte olmamasını yeterli görmüştür¹⁶³. AİHM ilgili davadaki kararının gerekçesini açıklarken başvuranın adil yargılanmadığını düşünmemesini, tercümanın bağımsız olmadığı iddiasının ötesinde, tercümanın yetersizliklerinin ve suistimallerinin hiçbir zaman ilk derece mahkemesinin veya temyiz mahkemelerinin dikkatine sunulmamasına bağlamıştır¹⁶⁴. Ancak 2010/64 sayılı Direktif bu konuda hem çevirmenler ve tercümanlar için bağımsızlığın bulunması gereğine işaret etmiş, hem de çevirmenlerin ve tercümanların sağladıkları hizmete ilişkin gizlilik kurallarına uymalarının gerekli olduğunu düzenlemiştir¹⁶⁵.

VIII. HAKTAN FERAGAT EDİLMESİ

Tercüman yardımından yararlanma hakkından feragat edilmesi mümkündür. AİHS 6. maddesi hem lafzi hem de amaca yönelik yorumlandığında maddenin bir kimseyi adil yargılanma hakkının sağladığı teminatlardan, açıkça veya örtülü olarak, kendi rızasıyla feragat etmesini engellemediği söylenebilir. Yani kişilerin AİHS 6. maddesindeki haklarından feragat edebilmesi / vazgeçebilmesi mümkündür¹⁶⁶. Ancak AİHM, haktan feragat eden kişinin gönüllü olmasının yetmeyeceğini, söz konusu haktan bilerek ve isteyerek vazgeçmiş olması gerektiğini belirterek haktan vazgeçmenin sonuçlarının sanık tarafından makul bir biçimde öngörülebilmesi gerektiğine işaret etmiştir¹⁶⁷.

Dil hakimiyeti olmayan bir kişi açısından tercüman yardımından yararlanma, bu hakkından vazgeçmenin sonucunun makul olarak öngörülmesini sağlayabilmenin de ilk şartıdır. Bu nedenle dile hakim olmayan kişinin feragat sürecinde mutlaka tercüman yardımından yararlanması gereklidir. Üstelik feragatin şüpheye mahal vermeyecek bir şekilde gerçekleşmesi ve devletin bu konuda sağlayacağı ek teminatlarla desteklenmesi gereklidir¹⁶⁸. Ayrıca tercüman yardımından yararlanma hakkından feragat kararının müdafî tarafından değil sanık tarafından verilmesi gereklidir¹⁶⁹. Tercüman yardımından yararlanma hakkından suç isnat edilen kişinin özgür ve açıkça anlaşılabilir rızasıyla feragat mümkündür¹⁷⁰. Özetle tercüman yardımından yararlanma hakkından feragat edilebilmesi için şüpheli veya sanığın feragatten önce tüm gerekli hukuki bilgileri ve feragatin yaratacağı sonuçları bilmesi gereğinin yanı sıra feragatin, şüphe yaratmayacak açıklıkta verilmiş rıza ile yapılması gerekir. Bu özete benzer yönde bir düzenlemeye 2010/64 sayılı Direktifte yalnızca önemli belgelerin çevirisi açısından yer verilmiştir¹⁷¹. Ancak ek olarak şüpheli veya sanığın feragatine yönelik yapılan işlemin kayıt altına alınması gerekmektedir¹⁷². Tercüme gerektirecek işlemler içinse 2010/64 sayılı Direktifte feragata yönelik bir düzenleme bulunmamaktadır.

¹⁶² Beyoğlu, s. 305.

¹⁶³ Uçak v. the United Kingdom. Benzer yönde görüş için bkz. Öncü, s. 4476.

¹⁶⁴ Uçak v. the United Kingdom.

¹⁶⁵ 2010/64 sayılı Direktif, m. 5/2 ve 5/3.

¹⁶⁶ Schabas, s. 314.

¹⁶⁷ Talat Tunç v. Turkey, Application No: 32432/96, 27.3.2007, p. 60.

¹⁶⁸ Pishchalnikov v. Russia, Başvuru No: 7025/04, 24.9.2009, p. 77.

¹⁶⁹ Kamasinski v. Austria, p. 80.

¹⁷⁰ İnceoğlu, Adil Yargılanma Hakkı: Anayasa Mahkemesine..., s. 365.

¹⁷¹ 2010/64 sayılı Direktif, m. 3/8.

¹⁷² 2010/64 sayılı Direktif, m. 7.

Haktan feragatin bazı durumlarda yalnızca sanığın karar verebileceği bir süreç olmadığını, buna yönelik hakkın kötüye kullanıldığı hallerde sürecin düzgün işlemesi yani yargılamanın düzgün yapılabilmesi için feragatten yararlanılamayacağını belirtmek gerekir. Örneğin, bir sanığın siyasi nedenlerle tercümanlık hizmetinden mahkemeye azınlık dilinde iletişim kurmakta ısrar etmesi nedeniyle feragat etmek istemesi halinde mahkemenin, sürecin düzgün işlemesi için, mahkemenin tercümanı re'sen ataması gerekecektir¹⁷³.

SONUÇ

Tercüman yardımından yararlanma hakkı yargılamada genel adillığın sağlanması açısından çelişmeli yargılama ve silahların eşitliği ilkelerinin yerine getirilmesine hizmet eden bir kurumdur. Tercüman yardımı ceza yargılamalarında maddi gerçeğe ulaşılması ve adaletin sağlanması açısından savunma tarafına sağlanmış yardımcı bir araçtır. Kurumun temel amacı dil temelli ayrımların önüne geçerek özellikle ceza yargılaması gibi sonucunda kişinin özgürlüğünden mahrum kalabileceği ağır yaptırımların bulunduğu bir alanda şüpheli veya sanık konumundaki kişilerin kendilerine isnat edilen suç hakkında bilgi edinebilmelerini ve savunma yapabilmelerini sağlamaktır. AİHS metni incelendiğinde kendisine “bir suç isnat edilen” ve “duruşmada / mahkemede kullanılan dili anlamayan veya konuşamayan” kişilerin bu haktan bedelsiz olarak yararlanabileceğinin öngörüldüğü görülmektedir. AİHM'nin gerek suç isnadı gerekse anlamama veya konuşamama meselesini ele alış biçimi ise mevcut çalışmada da görüldüğü üzere çok daha geniş kapsamlıdır.

Hangi eylemin suç teşkil ettiği, hangi eylemin suç teşkil etmediği hususu devletlerin kendi iç hukuklarında karar verecekleri bir husus olsa da AİHM devletler yargı denetiminden kaçınmasın diye kavramı daha geniş yorumlamaktadır. Benzer şekilde isnadın da suça ilişkin olması hususunda AİHM'nin benimsediği iç hukukun sınıflandırması, eylemin niteliği, cezanın amacı ve cezanın niteliği ve ağırlığı gibi ölçütler bulunmaktadır. AİHM'nin yargılama konusu açısından aldığı bu genişletici tavır yargılama evreleri bakımından da karşılık bulmuş; hakkın temeli kovuşturmayla yönelik olsa bile, infaza ilişkin belli istisnalar dışında her yargılama evresinde haktan yararlanabilmenin mümkün olabileceği görülmüştür. Böylece haktan yararlanabilecek savunma öznelerinin kapsamı da genişlemiştir. Görüldüğü üzere tercüman yardımından yararlanma hakkı yargılamanın başından sonuna kadar geçerli olan, başka bir ifade ile tüm adli süreci kapsayan bir haktır. Bu nedenle gerekli olduğu hallerde tüm adli süreci kapsayacak şekilde uygulanmaması hakkın özü ile çelişecektir.

Haktan yararlanmada bazı istisnai haller dışında karşılıksızlık mutlaklıdır. Savunma tarafındaki kişilerin ceza yargılamalarındaki iddiaları ve işlemleri anlamaları ve kendilerini ifade edebilmeleri amacı çerçevesinde yerel adli makamların araştırma ve denetim yapma yükümlülükleri bulunmaktadır. Tercüman yardımından yararlanmanın gerekli olduğu halleri tanımlayan “kullanılan dili anlamamak veya konuşamamak” konusunda yerel mahkemelere ve savcılara yüklenen tespit yapma, nitelikli tercümanı atama ve denetleme yükümlülüğü uygulamada sorunlar doğurabilmektedir. Nitekim kişilerin dil yeterliliği konusunda tespit yapabilmek için gerekli eşğin ne olduğu belirsiz ve olaya bağlı olduğu gibi dil yeterliliğinin tespit edilmemesini isteyen bir kişinin yeterliliğinin nasıl ölçülebileceği bazen belirsiz olabilmektedir. Bu durumda kişinin eğitim ve iş faaliyetleri gibi geçmiş yaşantısındaki faaliyetlerinden yararlanılabilirse dahi yerel adli makamların vermekte zorlanacağı kimi kararlar olacaktır. Kaldı ki AİHM'ye göre sunulan tercüme ve buna bağlı olan çeviri yardımının sanığın suç isnadını bilmesini sağlaması ve özellikle yargılamayı yapan mahkeme önünde suçlamalara ilişkin olay ve olgular konusunda kendi bakış açısıyla savunma yapmasına imkân vermesi yeterli olsa da tercüme

¹⁷³ Trechsel, s. 328.

ve çeviri kapsamına giren beyanların ve belgelerin belirlenmesi de yine yerel makamlar tarafından yapılacaktır. Mahkemece veya savcı tarafından belirlenen tercümanın veya çevirmenin şüpheli veya sanığın yargılamalardaki tüm iddiaları, isnatları ve suçlamaları, savunması için gerekli tüm bilgi ve belgeleri sözlü veya çeviri yoluyla yazılı şekilde anlamasını sağlayacak derecede dil bilgisine, anlama ve ifade etme yeteneğine sahip olması gerekmektedir ki bu yeterlilik denetimi de aynı yetkili makam olan yerel adli makamlar tarafından yapılacaktır.

Haktan feragat konusu da şüpheli veya sanığın açık rızası üzerinden şekillendiği için yargılamalarda yerel adli makamların şüpheli veya sanığın feragatten önce tüm gerekli hukuki bilgileri ve feragatin yaratacağı sonuçları bilmesi gereği üzerinden kimi hassas kararları olanca dikkat ve titizlikle ele almaları gerekecektir. Özellikle adaletin koruyucusu olarak hâkim, tercüman yokluğunun savunmaya hâle getirmesini önlemek durumundadır. Yargılamalarda tercümanın bulunmamasından veya bulunsa da belirlenmesinden ya da yetersiz kalmasından kaynaklanacak olumsuz sonuçlar şüpheli veya sanıkla sınırlı kalmayacak; toplumun ceza adaleti sistemine olan güvenini azaltacaktır.

Sonuç olarak tercüman yardımından yararlanma hakkına ilişkin devlet uygulamaları arasında ortaklıklar bulunduğu gibi farklılıklar da olabilmektedir. Dolayısıyla hakkın bulunduğu AİHS 6/3(e) maddesi kapsamındaki uygulamalar ve AİHM içtihadı tamamen oturmuş veya değişiklik ya da gelişimlere kapalı görünmemektedir. Bu kapsamda, AİHM içtihadı, bir yandan AB üyesi devletlerin uygulamalarının asgari koşullarını içeren 2010/64 sayılı Direktifin baskısı altındaymış gibi görünmekte; öte yandan bu Direktifin açtığı yollarda önüne gelecek uyumsuzluklar açısından kendisine bir konfor alanı da bulabilmektedir. Örneğin, 2010/64 sayılı Direktif ile tercümanın ve çevirinin kalitesinin bağımsız ve liyakatli tercüman ve çevirmenlerden oluşturulacak sicillere bağlanmış olması bu konudaki gelecekteki AİHM içtihadının da ilgili devletlerin uygulamalarına göre gelişmesine yol açabilecektir. Bu örnek Türkiye açısından düşünüldüğünde, AİHM'nin 2010/64 sayılı Direktifin konfor alanında kalması halinde, tercüman ve çevirmen sicillerinin oluşturulmasındaki koşulların AB üyesi devletlerdeki iyi uygulamalar incelenerek geliştirilmesi gereğine işaret etmektedir. Farklı bir örnekte ise 2010/64 sayılı Direktifin çeviri ve tercüme arasında net olarak yaptığı ayrımın da gelecekteki AİHM içtihadına konu olabilmesi mümkün olacaktır. Yine 2010/64 sayılı Direktifin şüpheli veya sanıkların ceza yargılamasının dilini konuşup anlamadıklarını ve tercüman yardımına ihtiyaç duyup duymadıklarını tespit etmek için bir usul veya mekanizmanın varlığını araması da örnek başka bir konu olarak gösterilebilir. Bu nedenle tercüman yardımından yararlanma hakkının uygulama farklılıklarının bulunduğu haktan yararlanmadaki dil eşiği, tercümanın atanma halleri ile niteliği ve tercüme edilecek içerik konuları açısından daha derinlikli bir şekilde araştırılması ve bu konudaki akademik çalışmalar ile iyi uygulama örneklerinin görülerek Türkiye'deki eleştiriye açık düzenlemeler için yapılacak önerilerin artması yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- Beyoğlu, Cem Ümit, "AİHM İchtihatları Işığında Tercümandan Yararlanma Hakkı", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 34, Nisan 2018, s. 279-318.
- Demirağ, Fahrettin, *Açıklamalı Ceza Muhakemesi Kanunu*, 1. Baskı, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2007.
- Doğru, Osman / Nalbant, Atilla, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi: Açıklama ve Önemli Kararlar 1. Cilt*, 1. Baskı, Ankara: Şen Matbaa, 2012.
- Dolu, Osman, *Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, 4. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012.

- European Court of Human Rights Registry, Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights-Right to a fair trial (criminal limb), Council of Europe, 2024.
- İnceoğlu, Sibel, Adil Yargılanma Hakkı: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4, Avrupa Konseyi, 2018.
- İnceoğlu, Sibel, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı: Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler, 4. Bası, İstanbul: Beta Basım, 2013.
- İnceoğlu, Sibel, “Adil Yargılanma Hakkı”, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasaya Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme*, Sibel İnceoğlu (ed.), 3. Baskı, İstanbul: Beta Basım, 2013.
- Karakehya, Hakan, “Ceza Muhakemesinde Sanığın Meramını Anlatabilme Hakkının Unsurları”, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2015, s. 199-225.
- Kılıç, Ali Şahin, “Tercümandan Faydalanma Hakkı Çerçevesinde Sanığın Seçtiği Dilde Savunma Yapması Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 65, Sayı 4, 2016, s. 2101-2131.
- Kunter, Nurullah / Yenisey, Feridun / Nuhoğlu, Ayşe, *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 16. Baskı, İstanbul: Beta Basım, 2007.
- Leach, Philip, *Taking a Case to the European Court of Human Rights*, Third Edition, New York: Oxford University Press, 2011.
- McEvoy, Gearóidín, “Language proficiency and the right to an interpreter when accessing a fair trial”, *Translation & Interpreting*, Vol. 15, No. 2, 2023, s. 142-156.
- Mole, Nuala / Harby, Catharina, *The Right to a Fair Trial: A Guide to the Implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights*, 2. Baskı, Belçika: Avrupa Konseyi, 2006.
- Öncü, Mehmet, “AİHS’nin 6 § 3 e) Hükmü Anlamında Tercüman Yardımından Yararlanma Hakkı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Özel Sayı 2014 (Basım Yılı: 2015), Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan, s. 4457-4495.
- Schabas, William A., *The European Convention on Human Rights: A Commentary*, New York: Oxford University Press, 2015.
- Tezcan, Durmuş, “Tercümandan Yararlanma Hakkı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 52, Sayı 1, 1997, s. 693-700.
- Tezcan, Durmuş / Erdem, Mustafa Ruhan / Sancakdar, Oğuz, *Avrupa İnsan Hakları Işığında Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004.
- Tezcan, Durmuş / Erdem, Mustafa Ruhan / Sancakdar, Oğuz / Önok, Rifat Murat, *İnsan Hakları El Kitabı*, 4. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2011.
- Trechsel, Stefan, *Human Rights in Criminal Proceedings*, New York: Oxford University Press, 2005.
- Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 16.11.2024).
- Van Dijk, Pieter / Viering, Marc, “Right to a Fair and Public Hearing (Article 6)”, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Pieter Van Dijk / Fried Van Hoof / Arjen Van Rijn / Leo Zwaak (eds.), 4. Baskı, Antwerpen-Oxford: Intersentia Publishers, 2006.

Vogiatzis, Nikos, “Interpreting the Right to Interpretation under Article 6(3)(e) ECHR: A Cautious Evolution in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights?”, *Human Rights Law Review*, Volume 22, Issue 1, March 2022, s. 1-25.

AİHM KARARLARI

- Adolf v. Austria, Application No: 8269/78, 26.3.1982.
- Akbingöl v. Germany, Application No: 74235/01, 18.11.2004.
- Akdoğan v. the Federal Republic of Germany, Application No: 11394/85, 5.7.1988.
- Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom, Application No: 26766/05; 22228/06, 15.12.2011.
- Albert and Compte v. Belgium, Application No: 7299/75, 7496/76, 10.2.1983.
- Amer v. Turkey, Application No: 25720/02, 6.7.2009.
- Baka v. Romania, Application No: 30400/02, 16.7.2009.
- Baytar v. Turkey, Application No: 45440/04, 14.10.2014.
- Bendenoun v. France, Application No: 12547/86, 24.2.1994.
- Berisha & Haljiti v. “the former Yugoslav Republic of Macedonia”, Application No: 18670/03, 10.4.2007.
- Bideault v. France, Başvuru No: 11261/84, 1.10.1986.
- Bocos-Cuesta v. the Netherlands, Application No: 54789/00, 11.3.2003.
- Bokhonko v. Georgia, Application No: 6739/11, 22.1.2021.
- Brozicek v. Italy, Application No: 10964/84, 19.12.1989.
- Campbell and Fell v. the United Kingdom, Application No: 7819/77; 7878/77, 28.6.1984.
- Conde v. France, Application No: 52878/99, 24.10.2000.
- Cuscani v. the United Kingdom, Application No: 32771/96, 24.9.2002.
- Delcourt v. Belgium, Application No: 2689/65, 17.1.1970.
- Demicoli v. Malta, Application No: 13057/87, 27.8.1991.
- Deweert v. Belgium, Application No: 6903/75, 27.2.1980.
- Diallo v. Sweden, Application No: 13205/07, 5.1.2010.
- Dombo Beheer B.V. v. Netherlands, Application No: 14448/88, 27.10.1993.
- Elawa v. Turkey, Application No: 36772/02, 20.6.2011.
- Engel and Others v. the Netherlands, Application No: 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, 8.6.1976.
- Ezeh and Connors v. the United Kingdom, Application No: 39665/98; 40086/98, 9.10.2003.
- Fedele v. the Federal Republic of Germany, Application No: 11311/84, 9.12.1987.
- Funke v. France, Application No: 10588/83, 25.2.1993.

- Galliani v. Romania, Application No: 69273/01, 10.9.2008.
Güngör v. Germany, Application No: 31540/96, 17.5.2001.
Hermi v. Italy, Application No: 18114/02, 18.10.2006.
Hornsby v. Greece, Application No: 18357/91, 19.3.1997.
Hovanesian v. Bulgaria, Application No: 31814/03, 21.12.2010.
Husain v. Italy, Application No: 18913/03, 24.2.2005.
İşyar v. Bulgaria, Application No: 391/03, 20.11.2008.
Jussila v. Finland, Application No: 73053/01, 23.11.2006.
K. v. France, Application No: 10210/82, 7.12.1983.
K.C. v. Romania, Application No: 45060/10, 30.10.2018.
Kamasinski v. Austria, Application No: 9783/82, 19.12.1989.
Katritsch v. France, Application No: 22575/08, 4.11.2010.
Khatchadourian v. Belgium, Application No: 22738/08, 12.1.2010.
Knox v. Italy, Application No: 76577/13, 24.1.2019.
Ladent v. Poland, Application No: 11036/03, 18.6.2008.
Lagerblom v. Sweden, Application No: 26891/95, 14.1.2003.
Luedicke, Belkacem and Koç v. Germany, Application No: 6210/73; 6877/75; 7132/75, 28.11.1978.
Mehmet Mehdi Zana v. Turkey, Application No: 18954/91, 21.10.1993.
Neumeister v. Austria, Application No: 1936/63, 27.6.1968.
Öztürk v. Germany, Application No: 8544/79, 21.2.1984.
Panasenko v. Portugal, Application No: 10418/03, 22.7.2008.
Petuhovs v. Germany, Application No: 60705/08, 9.3.2010.
Pishchalnikov v. Russia, Başvuru No: 7025/04, 24.9.2009.
Plotnicova v. Moldova, Application No: 38623/05, 15.5.2012.
Protopapa v. Turkey, Application No: 16084/90, 24.2.2009.
Puelinckx v. Belgium, Application No: 49104/99, 18.9.2001.
Salabiaku v. France, Application No: 10519/83, 7.10.1988.
Société Stenuit v. France, Application No: 11598/85, 30.5.1991.
Şaman v. Turkey, Application No: 35292/05, 5.4.2011.
Tabaï v. France, Application No: 73805/01, 17.2.2004.
Talat Tunç v. Turkey, Application No: 32432/96, 27.3.2007
Uçak v. the United Kingdom, Application No: 44234/98, 24.1.2002.
Vizgirda v. Slovenia, Application No: 59868/08, 28.8.2018.
Waldberg v. Turkey, Application No: 22909/93, 4.9.1996.

Wang v. France, Application No: 83700/17, 28.7.2022.

X v. Austria, Application No: 6185/73, 29.5.1975.

Yardımcı v. Turkey, Application No: 34176/11, 14.12.2021.